

ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของบ้านหนองป่าทอง
อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญยิ่งในการพัฒนาประเทศ เพราะการศึกษาช่วยให้ประชาชนของประเทศเป็นบุคคลที่มีคุณภาพและเป็นทรัพยากรทางปัญญาที่มีค่ายิ่งของชาติ ทั้งนี้เพราะการพัฒนาประเทศต้องอาศัยกำลังคนที่มีคุณภาพเป็นสำคัญ ประเทศที่มีกำลังคนที่มีคุณภาพสูง ถึงแม้ว่าจะขาดทรัพยากรธรรมชาติ ก็สามารถพัฒนาประเทศให้เจริญมากกว่าประเทศที่มีทรัพยากรธรรมชาติเป็นจำนวนมากแต่ขาดกำลังคน จึงกล่าวได้ว่า การศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิต¹ การศึกษาช่วยให้บุคคลสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเอง ดังนั้น การศึกษาจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในตัวเอง²

การศึกษาในสังคมไทยนั้น ไม่ว่าจะเป็นสมัยโบราณหรือปัจจุบัน จัดขึ้นเพื่อสนองความต้องการของสังคม ซึ่งลักษณะของการศึกษานั้นเป็นไปตามลำดับ สูงแล้วแต่ฐานะและสภาพของสังคมแต่ละสมัย³ เหตุที่กล่าวเช่นนี้ เนื่องจากการศึกษาของไทยขึ้นกับคุณธรรม การมีขันติธรรม การอยู่รอดของบ้านเมือง การให้ความสำคัญทางก้ำนจิตใจ ฯลฯ การจัดการศึกษาของไทยจึงประกอบด้วยกรอบ

¹ ลันจี หะวานนท์, การศึกษากับสังคมไทยก่อนสมัยปฏิรูปการศึกษา (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526, หน้า 49.

² กอ สวัสดิ์พิพาณิชย์, "ระบบการศึกษาในอนาคต" การศึกษาแห่งชาติ 15 5 (พฤษภาคม - มิถุนายน 2528): 6 - 7.

³ แน่งน้อย คึกคิษานนท์, เสนาบดีกระทรวงธรรมการ : ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2519, หน้า 23.

บ่มจิตใจ การฝึกปรือให้เป็นคนมีฝีมือในกิจการป้องกันตนเอง ให้ความคุ้มครอง
ผู้อื่นทั้งในครอบครัว สังคม และประเทศชาติ

การจัดการศึกษาของไทยนั้น เป็นกระบวนการศึกษาตลอดชีพ เพราะตั้งแต่
มนุษย์เราเกิดมาลืมหูลืมตาตามองดูโลก ก็เริ่มการเรียนรู้เพื่อการอยู่รอด เมื่อเข้าสู่วัย
มีเพื่อน มีการเรียนรู้ การควบคุมอารมณ์ การให้ การรับ การอยู่เป็นกลุ่ม ครูคนแรก
ก็คือ บิดามารดา ญาติมิตร การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้จากการอบรมสั่งสอน การไต่พั่ง
เรื่องเล่าสืบต่อกันมา กฎ ข้อห้ามของสังคม ความคิดเห็นของบุคคล ตลอดจน
การเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งเราสามารถจำแนกการศึกษาได้ 3 ประเภท
คือ

1. การศึกษาแบบธรรมชาติวิสัย (Informal Education) เป็น
กระบวนการศึกษาตลอดชีวิต (Life - long Process) มนุษย์จะได้เรียนรู้
ความคิดและทักษะตลอดจนประสบการณ์ใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นโดยไม่มีความตั้งใจ⁴ และ
ยังได้เรียนรู้ถึงค่านิยมทางสังคม ความรู้ต่าง ๆ จากสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว เช่น
จากครอบครัว เพื่อนบ้าน สถานที่ทำงาน สื่อมวลชน ห้างสรรพสินค้า และเพื่อน ๆ
เป็นต้น

ลักษณะสำคัญของการศึกษาแบบธรรมชาติวิสัยคือ ไม่มีการจัดเรียงลำดับ
การเรียนอย่างเป็นระบบ ไม่มีแบบแผน ขึ้นอยู่กับบุคคลจะเลือกเรียนตามความสนใจ
และความสมัครใจ สามารถที่จะเรียนได้ตลอดชีวิตของบุคคลนั้น ๆ

2. การศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education) หมายถึง
การศึกษาที่รัฐได้รับมอบหมายให้หน่วยงานของรัฐ และเปิดโอกาสให้เอกชนดำเนินการ
จัดขึ้นอย่างมีเป้าหมายและวิธีดำเนินการชัดเจน มีการจัดโครงสร้างจากต่ำไปหาสูง
มีเวลาเรียน มีหลักสูตรแน่นอน มีการจัดชั้นเรียนอย่างสอดคล้องกับอายุของนักเรียน
โดยเรียงลำดับจากประถมศึกษา มัธยมศึกษา อาชีวศึกษา จนกระทั่งถึงอุดมศึกษา

⁴ ศักดิ์ชัย นิรัญทวี, การศึกษาไทย ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, 2535, หน้า 18.

ลักษณะสำคัญของการศึกษาในระบบโรงเรียนคือ การกำหนดอายุเฉพาะ ผู้เรียนในแต่ละระดับชั้น (Age specific) มีการจูงใจผู้เรียนโดยให้จุดมิตร ประการณียบัตร ปริญญาบัตร แก่ผู้ที่สำเร็จชั้นตอนต่าง ๆ โดยการวัดผลและประเมินผล ผู้ที่ถูกคัดเลือกให้ผ่านจะกระทำเป็นระบบ

3. การศึกษานอกระบบโรงเรียน (Non formal Education)

เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อส่งเสริมการศึกษาในระบบหรือเพื่อแก้ปัญหาให้แก่บุคคลที่เป็น กลุ่มเป้าหมายกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ในระยะเวลาหนึ่งซึ่งไม่ยาวนานมาก ส่วนใหญ่การศึกษา ลักษณะนี้ จะเน้นไปที่การให้ความรู้ความสามารถ ความรู้ที่นำมาด่ายทอดจึงเป็นความรู้ แบบเบ็ดเสร็จ สามารถนำไปใช้แก้ปัญหาของผู้เรียนโดยตรง ซึ่งการศึกษาลักษณะนี้ ดำเนินการขึ้นโดยสถาบันหรือหน่วยงานต่าง ๆ ในสังคมทั้งภาครัฐและเอกชน

ลักษณะสำคัญของการศึกษานอกโรงเรียนคือ ต้องมีวัตถุประสงค์ทางการศึกษา มีการจัดอย่างเป็นแบบแผน อาจเป็นในรูปของหลักสูตรระยะสั้น มีการกำหนดเวลาเรียน และจัดขึ้นเพื่อปิดช่องว่างระหว่างประชากรที่ไม่สามารถจะรับบริการจากการศึกษาใน โรงเรียนได้อย่างเต็มที่

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า การศึกษามี 3 ระบบด้วยกันคือ การศึกษาในโรงเรียน การศึกษานอกโรงเรียน และการศึกษาแบบธรรมชาติ และเป็นที่รู้กันอยู่แล้วว่า การศึกษาแบบธรรมชาติ เป็นการเรียนรู้ขั้นพื้นฐานของมนุษย์ เพื่อให้สามารถดำรง ชีวิตอยู่ในสังคมได้ เด็กจะศึกษาวิถีการดำรงชีวิตจากผู้ใหญ่ด้วยวิธีการสังเกตและ เลียนแบบ ซึ่งครอบครัวจะเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการให้การเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ ให้ลูกหลาน ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ ครั้นต่อมา เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลง ในสังคมมีบุคคลบางคนที่มีความรู้ความชำนาญเป็นพิเศษ พ่อแม่หรือผู้ปกครองนำเด็ก ไปฝาก เกิดสภาพครูและศิษย์ขึ้น เกิดการเรียนรู้ทั้งผู้ให้และผู้รับที่มีเจตนาเชิงศึกษา ร่วมกัน เกิดการศึกษานอกระบบโรงเรียน และเมื่อมีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นก็เกิด การศึกษาในระบบโรงเรียน

การศึกษาของไทยนั้น มีรากฐานมาจากวัด วัง และบ้าน บ้านจะเป็น

แห่งแรกที่ทำให้การศึกษาอบรมแก่บุตรหลานเพื่อให้เป็นผู้ใหญ่ที่ดี⁵ มีความรู้เพื่อประกอบอาชีพ มีความรับผิดชอบ ความยับยั้งชั่งใจ ฯลฯ เป็นการอบรมสั่งสอนโดยบิดามารดาญาติผู้ใหญ่ การศึกษาในลักษณะนี้จะไม่เป็นระเบียบแบบแผน และเป็นการสอนในวงแคบ เป็นลักษณะการถ่ายทอดด้วยการเลียนแบบจากบิดามารดาไปสู่บุตรหลานของตัวเองเป็นส่วนใหญ่ ผู้เป็นช่างหรือมีความรู้วิชาโดยอมจะฝึกหัดลูกหลานของตนเองในวิชาที่ตนรู้⁶ เป็นการศึกษาเล่าเรียนทางวิชาชีพที่ใช้ในการดำรงชีวิตของราษฎรมาแต่โบราณ

ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงการศึกษาวินาศชีพ สถาบันครอบครัวจะมีบทบาทการจัดการศึกษาเป็นอย่างมาก และในการนี้จะแบ่งการศึกษาในลักษณะนี้ออกเป็นแต่ละยุคสมัย ดังนี้

1. สมัยสุโขทัย

อาณาจักรสุโขทัยเป็นอาณาจักรที่สำคัญอาณาจักรแรกของไทย⁷ แต่หลักฐานทางประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัยยังมีสาระสำคัญที่ไม่ชัดเจน จากหลักฐานไม่ปรากฏว่า มีการศึกษาอย่างเป็นแบบแผนในสมัยสุโขทัย แต่จัดว่าเป็นสมัยที่สำคัญมากต่อการศึกษาไทยในยุคต่อมา เพราะเป็นครั้งแรกที่มีตัวอักษรประจำชาติในปี พ.ศ. 1826 โดยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช อันเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การศึกษาของไทยมีจุดเริ่มต้น และกัวยตัวอักษรของพ่อขุนรามคำแหงนี้ ได้อำนวยความสะดวกให้แก่ผู้เรียนหนังสือเป็นอย่างมาก ขณะเดียวกันได้มีการจารึกตัวอักษรบันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ ของอาณาจักรไว้ในแท่นหินที่เรียกว่า "ศิลาจารึก" อันเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็น

⁵คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เล่ม 2 รัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2475. (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, 2525), หน้า 403.

⁶กระทรวงศึกษาธิการ 200 ปีของการศึกษาไทย กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานคร 2526, หน้า 14.

⁷แน่น้อย คึกคิขานนท์, เสนาบดีกระทรวงธรรมการในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช, หน้า 23.

สภาพของสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมของอาณาจักรสุโขทัย⁸

ในค่านการศึกษาราชวรมัน จะเป็นการศึกษาทางด้านวิชาชีพ ซึ่งความรู้ที่ได้จะได้จากงานอาชีพของราชวรมันเป็นสำคัญ เป็นการเรียนการสอนในลักษณะถ่ายทอดความรู้การเปลี่ยนแปลงจากบิดาไปสู่บุตรหลานของตนเป็นส่วนใหญ่⁹ ลักษณะของการเรียนการสอนจะเป็นการปฏิบัติจริงสำหรับเวลาเรียน เช่น หน้าฝนก็เรียนวิชาเกษตรกรรม ทำไร่ ทำนา ทำสวน ในหน้าแล้งก็สอนวิชาหัตถกรรม เฉพาะผู้ชายเรียนประเพณีรัฐของใช้ เช่น ทำการตีเหล็กเป็นมีดพร้า ทำกระบุง ตะกร้า กระด้ง ชะลอม ฯลฯ ส่วนผู้หญิงเรียนการทอผ้า การเรือน การครัว เป็นต้น¹⁰

จะเห็นว่า การศึกษาสมัยนี้ ยังไม่เป็นการศึกษาที่มีแบบแผน แต่ก็พอจะสันนิษฐานได้ว่า ความรู้ต่าง ๆ ที่ราชวรมันได้เรียนรู้ก็เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีพเป็นสำคัญ และรัฐไม่จำเป็นต้องเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องแต่ประการใด

2. สมัยกรุงศรีอยุธยา

กรุงศรีอยุธยาได้รับการสถาปนาเป็นราชธานีต่อจากกรุงสุโขทัย ดังนั้นวิธีการปกครอง ขนบธรรมเนียมประเพณี และการศึกษา จึงรับเอาวิธีการที่ได้ยืมคือปฏิบัติกันอยู่ในสมัยกรุงสุโขทัยเข้ามาใช้สืบเนื่องต่อกันมา¹¹

⁸ ภูมิชัย มูลศิลป์, การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ 5 สมาคมสังเคราะห์ศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2516, หน้า 4.

⁹ ศิริ รอดบุญธรรม, การบริหารกิจการนักศึกษาของวิทยาลัยในสังกัดกรมอาชีวศึกษา กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัยนันทนครศาสตร์มหาบัณฑิต, 2518, หน้า 2.

¹⁰ เอื้อ บุษปะเกศ หงสกุล, ประวัติการศึกษาสมัยอยุธยา การศึกษา-เอกชน 3, 1 (ตุลาคม 2520): 57.

¹¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ชุมนุมนิพนธ์ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504,) หน้า 24.

การศึกษาในสมัยกรุงศรีอยุธยา วัดเป็นสถานที่สำคัญในการจัดและบริการทางการศึกษา เพราะวัดจะมีพระที่รู้หนังสือ พ่อแม่ที่มีความประสงค์จะให้บุตรหลานมีชีวิตก้าวหน้า ก็มักจะฝากไว้กับพระ ไม่มีการสอนเป็นชั้นเรียน ไม่มีอาคารเรียน แต่ใช้วัดหรืออณัฏฐ์หนึ่งคือ ฎีกุพระ ศาลาการเปรียญ และโรงทาน สอนตามความสะดวกและพอใจ หรือทำการสอนตามโอกาสที่ว่างจากกิจทางศาสนา วิชาที่สอนให้รู้จักอ่านเขียน และนับจำนวนเลขเป็นสำคัญ

เด็ก ๆ ลูกชาวบ้านที่มีโอกาสได้เรียนหนังสือที่วัดจัด เป็นเด็กเคราะห์ดี¹² สำหรับเด็กที่ไม่มีโอกาสเข้าเรียน ก็อยู่บ้านช่วยพ่อแม่ทำการงานตามอาชีพและความถนัดของครอบครัว เท่ากับได้เรียนวิชาชีพอันทางปฏิบัติ ดังนั้น จึงมีความรู้ความชำนาญตามผู้ใหญ่ที่เคยทำ เคยปฏิบัติสืบต่อ ๆ กันมา¹³ เช่น การทำนา ทำสวน การทำหัตถกรรม เป็นต้นว่า จักสาน ทำหม้อไห คุ้ม โอง พาดิชยกรรม แลกเปลี่ยนค้าขาย¹⁴

จะเห็นได้ว่า การเรียนการสอนในสมัยนี้ของราษฎรมีลักษณะคล้ายคลึงกับสมัยสุโขทัย กล่าวคือ เป็นการถ่ายทอดจากพ่อแม่ไปสู่บุตรหลาน ผู้ที่เป็นช่างหรือมีความรู้ในวิชาใด ย่อมจะฝึกหัดลูกหลานของตนเองในวิชาที่ตนรู้¹⁵ ในบางครั้งก็อาจนำบุตรหลานไปฝากไว้กับเจ้าสำนัก และบ้านเจ้านาย โดยให้ทำงานตอบแทนพร้อมกับฝึกอาชีพไปด้วย เช่น ช่างปูน ช่างตีเหล็ก ช่างแกะสลัก ส่วนผู้หญิงก็อยู่กับบ้าน

¹²พระยาอนุমানราชชน, ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ราชบัณฑิตยสถาน 2510, หน้า 187.

¹³เรื่องเดียวกัน. หน้า 202 - 203.

¹⁴ศิริ รอดบุญธรรม, การบริหารกิจการนักศึกษาของวิทยาลัยในสังกัดกรมอาชีวศึกษา หน้า 3.

¹⁵พระยาอนุমানราชชน, ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน หน้า 229.

จะฝึกหัดเป็นแม่เรือน หุงต้มอาหาร และทำเครื่องใช้สอยในครัวเรือน เช่น ปั่นผ้าฝ้าย ทอหูก เป็นต้น¹⁶

จะเห็นได้ชัดทีเดียวว่า การศึกษาในสมัยกรุงศรีอยุธยา นี้ ถึงแม้ว่าจะเจริญมากกว่าสมัยสุโขทัยก็ตาม แต่ยังไม่มียังโรงเรียน ยังคงอาศัยวัดและบ้านเป็นแหล่งถ่ายทอดวิชาการทั้งด้านสามัญ ตลอดจนวิชาชีพให้แก่เด็กเป็นสำคัญ

3. สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

การศึกษาสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 เป็นต้นมาคล้ายกับกรุงศรีอยุธยา คือ วัดและครอบครัว เป็นที่ให้ความรู้แก่ประชาชน การศึกษายังไม่มีระเบียบแบบแผน ไม่มีหลักสูตรและแบบเรียนที่จะใช้เป็นบรรทัดฐานของการเล่าเรียนทั่วทั้งประเทศ รัฐบาลยังไม่มียังหน่วยงานสำหรับจัดการบริหารการศึกษาโดยเฉพาะ พ่อแม่ต้องคิดต่อกับพระสงฆ์ที่จะฝากให้เรียนเอง วิชาที่เรียนได้แก่ ภาษาไทยและเลข¹⁷ ส่วนการศึกษาในครอบครัว เป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ วิชาชีพต่าง ๆ ภายในครอบครัว อาจกล่าวได้ว่า การศึกษาวิชาสามัญเป็นเรื่องในวัด แต่การศึกษาวิชาชีพเป็นเรื่องนอกวัด เป็นการศึกษาแบบสืบตระกูล เรียนกันในวงศ์สกุลหรือตามท้องถิ่น เป็นมรดกตกทอดกันมา หรืออาจกล่าวได้ว่า ในส่วนความรู้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพแล้ว เป็นเรื่องที่จะถ่ายทอดประสบการณ์ในครอบครัว ในตระกูลหรือในราชสำนักที่บุคคลสังกัดก็อยู่เป็นสำคัญ¹⁸

¹⁶ พระยาอนุমানราชธนะ, ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน หน้า 179.

¹⁷ ปก แก้วกาญจน์, รายงานการวิจัยพัฒนาการทางการศึกษาในภาคใต้ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ถึง พ.ศ. 2503 (สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, หน้า 18.

¹⁸ กองการประถมศึกษา กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ รายงานการวิจัยสัมฤทธิ์ผลการจัดการศึกษาภาคบังคับ การวิจัยเพื่อการประถมศึกษา มกราคม 2516 พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2520, หน้า 22.

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้ส่งเสริมการจัดการศึกษาค้นคว้าวิจัยให้แก่ราษฎรเป็นอย่างมาก พระองค์มุ่งสร้างให้คนไทยสามารถประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้ขึ้นมาเองได้ โดยไม่หวังพึ่งสินค้าจากต่างประเทศ เนื่องด้วยในสมัยนั้นราษฎรนิยมสินค้าจากต่างประเทศ จึงจะเห็นได้จากพระราชดำรัสตอบคำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ในพิธีเปิดงานแสดงศิลปหัตถกรรมของนักเรียน ครั้งที่ 3 เกี่ยวกับงานหัตถกรรมว่า

...เวลาปกติพวกเราขอมแลเห็นได้ยากนักว่า เหตุไรจึงมีความจำเป็นที่จะต้องบำรุงวิชาหัตถกรรมและศิลปการของเราให้เพียงพอ ต่อเมื่อไร มีเหตุสำคัญซึ่งของใช้ของเราจะส่งมาจากต่างประเทศไม่ได้ เมื่อนั้นแหละจึงเป็นเวลาที่เราคงรู้สึกตัวและเสียใจตัวเองว่า เราทั้งหลายได้ร่ำมือราศีนเสียหมดแล้ว ช่วยตัวเองก็ไม่ได้เสียแล้ว ถึงเวลาที่คับแค้นเข้าก็เอาตัวไม่รอด...¹⁹

จะเห็นได้ว่าในรัชสมัยของพระองค์ เครื่องอุปโภคของไทยอันเกิดจากงานช่างด้านการหัตถกรรมได้ลดความสำคัญลง เมื่อราษฎรได้หันมาสนใจผลิตผลจากต่างประเทศมากขึ้น ตามแนวพระราชดำรัสดังกล่าว เป็นการปลุกให้ราษฎรได้สำนึกถึงความสำคัญของการหัตถกรรมของชาติที่เกิดจากฝีมือคนไทยอีกด้วย

นอกจากนี้ พระองค์ทรงยืนยันให้เห็นถึงพระราชประสงค์ของการส่งเสริมการจัดการศึกษาค้นหัตถกรรมอย่างชัดเจนอีกว่า

...ว่าถึงการเลี้ยงชีพในทางหัตถกรรม เราผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดินก็กล่าวยืนยันได้ว่า ไม่เป็นการเลวทรามกว่าเป็นเสมียนหรือเป็นข้าราชการ ดังที่คนเป็นอันมากยังสำคัญผิดอยู่เลย คงจะได้รับการยกย่องชมเชยเช่นกัน ถ้าตั้งคนให้เป็นหลักฐานมั่นคงในทางค้าขายหรือศิลปการได้แล้ว เราก็คงจะตั้งให้เป็นขุนน้ำขุนนางได้ไม่ผิดกับผู้รับราชการ...²⁰

¹⁹กระทรวงศึกษาธิการ หนังสือที่ระลึกงานแสดงศิลปหัตถกรรมของนักเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ ครั้งที่ 25 ครอบรอบ 50 ปี (2455 - 2505) กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พฤษศยศิริ 2505, หน้า 6.

²⁰กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงศึกษาธิการ. ร.6 ศ. 1/4 รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 5

จะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวสนับสนุนการศึกษา
ทางบ้านหัตถกรรมโดยเฉพาะ ค้ำยทรงเห็นว่าศิลปวิชาช่างเป็นสิ่งสำคัญที่แสดงให้เห็นถึง
ถึงความเจริญของชาติและความสงบสุขของพลเมือง

ปัจจุบันการศึกษาด้านวิชาชีพก็ยังคงมีอยู่ สถาบันครอบครัวยังคงมีบทบาท
สำคัญในการจัดการศึกษา มีการถ่ายทอดความรู้กันในวงศ์สกุลหรือตามท้องถิ่น และ
นำสินค้ามาแลกเปลี่ยนซื้อขายกัน ผู้มีวิชาชีพอย่างเดียวกันอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้านหรือ
ตำบล และส่วนใหญ่เกี่ยวข้องเป็นญาติกันแทบทั้งสิ้น เกิดเป็นบ้านมีชื่อเรียกตามอาชีพ
ที่คนในดินนั้นประกอบกันอยู่ เช่น บ้านหม้อ บ้านดอกไม้ บ้านนาคร เป็นต้น²¹

การศึกษากับสถาบันครอบครัว

สถาบันครอบครัว จะเป็นสถานที่แห่งแรกที่จัดการศึกษาให้แก่บุคคลในครอบครัว
ในรูปแบบการศึกษาแบบธรรมชาติวิสัย เกี่ยวกับวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ใช้
ประโยชน์ในการแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิต เช่น เวลาว่างงานการในบ้านเกี่ยวกับ
วิถีชีวิต เช่น เรื่องเกิด แต่งงาน และตาย ก็มีพิธีทำขวัญหรือสาวกมณฑ์เลี้ยงพระอยู่
แทบทุกประเพณี เด็ก ๆ ไม่ว่าจะชายหรือหญิงมีโอกาสได้รู้ได้เห็นเรื่องเหล่านี้อยู่เสมอ
เท่ากับเป็นการศึกษาอยู่ในตัว นอกจากนี้ก็มีการอบรมกิริยามารยาท และการสอน
วิชาชีพต่าง ๆ ในครอบครัว

วิธีการศึกษาอีกวิธี สำหรับบรรดาเจ้านายและบุตรผู้มีตระกูลนั้น เรียน
กันในเขตพระราชฐานตามกำหนดที่ประทับของเจ้านายสตรีฝ่ายใน เป็นการเรียนรวม
ทั้งเด็กชายและหญิง ซึ่งรวมถึงเด็กหญิงบุตรขุนนางหรือคหบดีที่ถวายตัวในสังกัด
เจ้านายสตรีองค์นั้น ครูผู้สอนก็มีทั้งชายและหญิง สำหรับบ้านขุนนางชั้นผู้ใหญ่ มักให้
เสมียนในกรมกองของตนมาสอน หรือไม่ก็จ้างครูมาสอนในบ้าน

²¹กระทรวงศึกษาธิการ, 200 ปีของการศึกษาไทย หน้า 14.

สำหรับราษฎรทั่วไปนั้น จะเป็นการศึกษาทางบ้านวิชาชีพระยะสั้น ผู้เป็นช่างหรือมีความรู้วิชาใด ย่อมจะมีลูกหลานของตนเองในวิชาที่ตนรู้ หรือถ้าเป็นคนอื่นที่ฝากตัวเป็นศิษย์ ถ้าอยู่ในบ้านครูไปนาน ๆ บางทีก็ไปชอบพอรักใคร่กับลูกสาวหลานสาวของครู เลยแต่งงานกัน กลายเป็นลูกเขยหลานเขยเกี่ยวคองกับครู หรือลูกศิษย์ที่เรียนดี มีตระกูลดี ประพฤติดีเป็นหลักฐาน ครูยกลูกสาวให้ก็มี ค่ายเหตุนี้นี้ในเวลาต่อมา ผู้มีวิชาดีพออย่างเดียวกันจึงอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้านหรือตำบล เช่น ตำบลที่ทำกระเบื้องชายก็ได้ชื่อว่า บ้านกระเบื้อง ตำบลที่ทำปูนชายก็เรียกว่า บ้านศาลาปูน ตำบลที่เฝ้าถ่านก็ได้ชื่อว่า บ้านป่าถ่าน²²

บ้านหนองปลาทอง อำเภอนมสรวง จังหวัคคะเซ็งเทร่า เป็นหมู่บ้านที่ประชากรประกอบอาชีพทางบ้านจักสานมาตั้งแต่บรรพบุรุษ โดยได้รับการถ่ายทอดต่อ ๆ กันมา เป็นการศึกษาทางบ้านวิชาชีพระยะสั้น โดยใช้วิธีการเรียนการสอนนอกห้องเรียน เป็นการนำความรู้เดิมมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ที่ใช้ประกอบการดำรงชีวิต ความสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น เช่น การทำตะกร้า กระจาด ลอบ สุ่ม ไซ และในปัจจุบันนี้ก็ยังคงรูปแบบเครื่องจักสานแบบดั้งเดิมไว้ตามที่ได้รับการถ่ายทอดมาตั้งแต่อดีตจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งเป็นไปอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นนั่นเอง

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

"ภูมิปัญญา" เป็นคำที่ใช้กันในหมู่นักการศึกษามานานแล้ว ส่วนคำว่า "ภูมิปัญญาชาวบ้าน" หรือ "ภูมิปัญญาท้องถิ่น" หรือ "ภูมิปัญญาไทย" มีผู้สนใจกันมาก เมื่อทศวรรษที่ผ่านมานี้เอง และมีผู้สนใจกันมาก ทำให้คำว่า "ภูมิปัญญา" ถูกนำมาใช้กันอย่างแพร่หลายมาจนทุกวันนี้

²²รอง ศยามานนท์, "ประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา" แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี 1(2) : 89 พฤษภาคม 2520.

จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น มีผู้ให้ความหมาย ตลอดจนค่านิยมของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ต่าง ๆ กันดังนี้

กุลวิฑรา ภังคานนท์²³ กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านจะพยายามขำรงความเป็นตัวของตัวเอง และปรับเปลี่ยนสภาพอย่าง สอดคล้องตามความเหมาะสมตามรูปแบบของตัวเอง เพื่อความอยู่รอดโดยมุ่งสู่สังคมแบบสันติสุข

ธวัช ปุณโณตก²⁴ กล่าวว่า "ภูมิปัญญาชาวบ้าน" หมายถึง ความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้ และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรงคือ ประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือทางอ้อม ซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้ที่สะสมสืบทอดกันมา

ประเวศ วะสี²⁵ กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านเกิดจากการสะสมการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนาน มีลักษณะเชื่อมโยงกันไปหมดทุกสาขาวิชา ไม่แยกเป็นวิชาแบบที่เราเรียน ฉะนั้นวิชาเกี่ยวกับเศรษฐกิจ อาชีพ ความเป็นอยู่ เกี่ยวกับการใช้จ่าย เกี่ยวกับการศึกษาวัฒนธรรมนั้นมาผสมกลมกลืนเชื่อมโยงกันไปหมด

ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีลักษณะที่สำคัญคือ

1. ความจำเพาะกับท้องถิ่น
2. มีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูง
3. มีความเคารพผู้อาวุโส

ปรีชา อุยตระกูล²⁶ กล่าวว่า ภูมิปัญญาเป็นเรื่องที่สั่งสมกันมาแต่อดีตและเป็นเรื่องของการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากิน

²³กุลวิฑรา ภังคานนท์, "นานาพรรณสาระเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น" วารสารการศึกษาแห่งชาติ (22 สิงหาคม - กันยายน 2531): 3.

²⁴ธวัช ปุณโณตก, ทิศทางหมู่บ้านไทย (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, 2531), หน้า 40.

²⁵ประเวศ วะสี, "การสร้างสรรคภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา" ชุมชนพัฒนา 7 (2530): 75.

²⁶ปรีชา อุยตระกูล, การสัมมนาเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน ณ ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาการสาธารณสุขมูลฐาน จังหวัดขอนแก่น, 5 - 7 มกราคม 2530.

และวิธีการต่าง ๆ ทุกอย่าง เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์เหล่านี้ เป้าหมายก็คือเพื่อให้เกิดความสงบสุขทั้งในส่วนที่เป็นชุมชนหมู่บ้าน และในส่วนที่เป็นตัวปัจเจกชนของชาวบ้านเอง ถ้าหากเกิดปัญหาทางด้านความไม่สมดุลกันขึ้น ก็จะทำให้เกิดความไม่สงบสุข เกิดปัญหาในหมู่บ้านและในชุมชน

รัทนะ บัวสนธิ²⁷ กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ กระบวนการปรับเปลี่ยนแบบแผนการดำเนินชีวิตของบุคคล ซึ่งอยู่ในท้องถิ่น โดยสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างสงบสุขสอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนไปในแต่ละยุคสมัย

วิจิต นันทสุวรรณ²⁸ กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง แกนหลักของการมองชีวิต การใช้ชีวิตอย่างมีความสุข ซึ่งมีความหมายทั้งในแง่ของปัจเจกบุคคล และในแง่ของสังคมหมู่บ้าน

เสนห์ จามริก²⁹ กล่าวว่า เรื่องภูมิปัญญาไทยนั้น ไม่ใช่เรื่องชาตินิยม ไม่ใช่กลับไปหาอดีต แต่หมายถึงการแสวงหาวิถีที่ก้าวหน้ากว่า โดยศึกษาจากประสบการณ์จากประวัติศาสตร์ด้วย

คำว่า "ภูมิปัญญาไทย" นั้น ถ้ามองนอกจากจะเป็นเรื่องของพื้นภูมิธรรมเดิมแล้ว ยังหมายถึง ศักยภาพในการประสานความรู้ใหม่ ๆ มาใช้ประโยชน์ด้วย ซึ่งเอื้อให้เกิดทางเลือกใหม่ที่มีทั้งลักษณะสากล และลักษณะเฉพาะของเราเอง

²⁷รัทนะ บัวสนธิ, "บทบาทของโรงเรียนประถมศึกษากับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น" วารสารการศึกษาแห่งชาติ 24 (เมษายน - พฤษภาคม 2533), หน้า 69.

²⁸วิจิต นันทสุวรรณ, "ภูมิปัญญาชาวบ้านในงานพัฒนา" สังคมพัฒนา ฉบับที่ 8 (2528): 7 - 8.

²⁹เสนห์ จามริก, "การแสวงหาภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา" ชุมชนพัฒนา 1 (กันยายน - ตุลาคม 2529): 6 - 7.

สามารถ จันทรสุรย์³⁰ กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้างทั้งลึกที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย

สุจาวี จันทรสุข³¹ กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง วิธีการปฏิบัติซึ่งชาวบ้านได้มาจากประสบการณ์ แนวทางแก้ปัญหาแต่ละเรื่อง แต่ละประสบการณ์ แต่ละสภาพแวดล้อม ซึ่งจะมีเงื่อนไขเฉพาะปัจจัยแตกต่างกันไป

เสรี พงษ์พิศ³² กล่าวว่า "ภูมิปัญญาท้องถิ่น" หมายถึง พื้นเพรากฐานของความรู้ของชาวบ้าน ที่ได้ความรู้จากการดำเนินชีวิต และสามารถสืบทอดภูมิปัญญาของพวกเขาต่อ ๆ มาได้โดยตลอด

ภูมิปัญญามี 2 ลักษณะคือ ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เกี่ยวกับเรื่องเฉพาะด้านต่าง ๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะและดนตรี เป็นต้น

สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์³³ กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน ศัพท์นี้มีการกำเนิดของมันชัดเจน มีความมุ่งหมายที่จะใช้วัฒนธรรมของตนเอง โต้กระแสน้ำที่พัดจากการครอบงำ เป็นอิสระและสร้างสรรค์ หากทำสำเร็จแล้วมีการสร้างตาข่ายโยงใยภูมิปัญญาาระหว่างกัน

³⁰สามารถ จันทรสุรย์, "ภูมิปัญญาชาวบ้านรากฐานในการพัฒนาบ้านเมือง" วัฒนธรรมไทย 29 (กุมภาพันธ์ - พฤษภาคม 2533): 74.

³¹สุจาวี จันทรสุข, "การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น" วารสารการศึกษาแห่งชาติ 22 (สิงหาคม - กันยายน 2531): 12

³²เสรี พงษ์พิศ, คืนสู่รากเหง้า (กรุงเทพฯ : เทียนวรรณ, 2529), หน้า 145 - 146.

³³สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์, "ภูมิปัญญาชาวบ้าน : การทวนกระแสเพื่อฟื้นฟูการศึกษาและสังคมไทย" วารสารการศึกษาแห่งชาติ 22 (สิงหาคม - กันยายน 2531): 42.

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ³⁴ ได้ให้ความหมายไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความสามารถในการแก้ปัญหาของชาวบ้าน ไม่ว่าจะ เป็นปัญหาของชุมชน ปัญหาในการดำรงชีวิต และปัญหาในการประกอบอาชีพ โดยที่ปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้ได้มีกระบวนการวิเคราะห์และสังเคราะห์ประสบการณ์มาเป็นเวลานาน เป็นที่ยอมรับนับถือของคนทั่วไป

เอนก นาคะบุตร³⁵ กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นการปะทะทางวัฒนธรรมระหว่างบุคคลที่อยู่ในอีกวัฒนธรรมหนึ่ง คือ พวกปัญญาชนจากเมือง ไปปะทะสังสรรค์กับท้องถิ่นความรู้หรือทวิพยากรบุคคลที่หมู่บ้านนั้นหมู่บ้านนี้จริง ๆ ทำให้เกิดการซึมซับใหม่

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ของชาวบ้านที่ได้จากการคิดได้เอง ทำเอง หรือเรียนรู้จากผู้ใหญ่ และนำความรู้นั้นมาใช้ในการดำเนินชีวิต และถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่ง ไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งอย่างต่อเนื่องด้วยวิธีการต่าง ๆ กัน โดยอาศัยความเชื่อทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น รวมทั้งความเชื่อและเคารพในสติปัญญาของบรรพบุรุษ เป็นพื้นฐานในการถ่ายทอด เรียนรู้ สืบต่อกันมา

คนไทยส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในชนบท แต่สังคมไทยกำลังจะเปลี่ยนไป เนื่องจากวัฒนธรรมที่นำเข้ามาจากตะวันตก ความเชื่อที่ฝ่ายปกครองนำมาเสริมอำนาจ การปกครองได้ก่อให้เกิดปัญหาอย่างใหญ่หลวงต่อสังคมไทย เช่น ปัญหาความยากจนกับ ความฟุ่มเฟือย ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาค่าครองชีพสูง ปัญหาการทำลายสิ่งแวดล้อม

³⁴สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, แนวทางการบริหารการใช้หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533), เอกสาร ศน. ที่ 47/2534.

³⁵เอนก นาคะบุตร, "บทสัมภาษณ์เอนก นาคะบุตร _ _ _ ว่าด้วยทัศนะของชาวบ้านต่อการดำเนินงานขององค์กรพัฒนาเอกชน" อาจารย์สาร 13 (พฤศจิกายน - ธันวาคม 2529): 63 - 69.

และภัยพิบัติทางธรรมชาติ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดภาวะวิกฤติแก่ชุมชนหมู่บ้านทั่วไป แต่ชาวบ้านก็สามารถรักษาหมู่บ้านให้คงสภาพของท้องถิ่นไว้ได้สืบมาช้านานจนถึงปัจจุบันนี้ เพราะชาวบ้านมีการแสวงหาทางออก มีการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา และสภาพแวดล้อมที่อยู่รอบตัวตลอดเวลา วิธีการปฏิบัติซึ่งชาวบ้านใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหาแต่ละเรื่อง แต่ละสถานการณ์ แต่ละสภาพแวดล้อม เพื่อการต่อสู้กับธรรมชาติ เพื่อการดำรงชีวิต เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์พูนสุข สิ่งเหล่านี้จะต้องอาศัยความรู้ที่คิดค้นหรือสั่งสมกันมาและสืบทอดต่อ ๆ กันมาเป็นแนวทาง ซึ่งเราเรียกว่าเป็นภูมิปัญญานั้นเอง

ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับหัตถกรรมเครื่องจักสาน

คนส่วนใหญ่โดยเฉพาะคนในชนบท มักจะมีความคิดเชื่อที่ว่า ยิ่งได้รับการศึกษาสูงมากขึ้น บุตรหลานของตนก็จะยิ่งมีความก้าวหน้าในชีวิต ประสบความสำเร็จและได้ทำงานที่ดี ๆ ไม่ต้องลำบาก ทำงานหนัก แต่เมื่อเรียนสูงขึ้น ก็มักจะอายุที่จะต้องกลับมาทำงานในไร่นา ก่อให้เกิดปัญหาการว่างงาน

ในส่วนของรัฐ ก็พยายามแก้ปัญหาเรื่องการว่างงาน โดยพัฒนาทางอุตสาหกรรมและหันมาส่งเสริมการศึกษาเพื่อป้อนตลาดแรงงานค้ำนี้ แต่ปรากฏว่ายังมีการพัฒนาอุตสาหกรรม ใช้เทคโนโลยีสูงขึ้นเท่าไร ความต้องการแรงงานก็จะยิ่งลดน้อยลง และไม่สามารถรองรับแรงงานทั้งหมด ดังนั้น ในชุมชนจะต้องแสวงหาทางออกและแก้ไขปัญหารชีวิตโดยการพึ่งตนเอง

การพึ่งตนเองและการแก้ปัญหาค้นหาตนเองของชาวบ้านมีอยู่มากมาย เช่น การทำเกษตรกรรมผสมผสาน การแก้ปัญหาขาดแคลนข้าวด้วยธนาคารข้าว การทำนาแห้งแก้อย่างที่บ้านสุขสมบูรณ์ อำเภอเวียงน้อย จังหวัดขอนแก่น ซึ่งได้ทดลองทำนาโดยไม่มีฝน ซึ่งความรู้เหล่านี้ชาวบ้านได้จากการสังเกต ศึกษาธรรมชาติ และใช้ธรรมชาติให้เป็นประโยชน์ สะสมความรู้และปรับปรุงเทคนิควิธี และถ่ายทอดการปฏิบัติจริงสืบทอดกันมา

หัตถกรรมเครื่องจักสานเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างหนึ่ง เพราะเป็นผลงานที่ได้จากการสังเกต การศึกษาธรรมชาติ และใช้ประโยชน์ของธรรมชาติเพื่อการดำรงชีวิต โดยนำวัตถุดิบพื้นบ้านได้แก่ ไม้ไผ่ มาทำเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน มีรูปแบบที่เหมาะสมกับการใช้สอย ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นการบ่งชี้ความชาญฉลาดของคนในอดีต และได้มีการถ่ายทอดการทำหัตถกรรมเครื่องจักสานต่อเนื่องกันมานับเป็นเวลายาว ๆ ปี ซึ่งกล่าวได้ว่า เป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญานั้นเอง

จากการที่มีหัตถกรรมเครื่องจักสานเป็นหัตถกรรมพื้นบ้านของตน ทำให้คนในหมู่บ้านรู้จักการพึ่งตนเอง ทำให้มีความรู้เกี่ยวกับหมู่บ้านของตนว่า มีความรู้ความเชี่ยวชาญในก้านใด ทำให้เห็นแนวทางที่จะสร้างงานในหมู่บ้าน ประชาชนรักถิ่นฐาน เห็นคุณค่าในภูมิปัญญา และไม่ละทิ้งถิ่นฐานของตน เมื่อมีผลผลิตมากก็สามารถนำไปจำหน่าย เป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัวอีกทางหนึ่ง ดังเช่นบ้านหนองปลาทอง อําเภอนมสํารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ชาวบ้านจะมีรายได้จากการทำเครื่องจักสานเดือนละ 1,250 บาท³⁶ นอกจากนี้ ความเจริญทางด้านการคมนาคม ทำให้ประชาชนนิยมท่องเที่ยวความชนบทมากขึ้น เพราะหนีความแออัดและความจำเจในเมือง สินค้าหัตถกรรมเครื่องจักสานจึงเป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวซึ่งมักซื้อติดมือเป็นที่ระลึกเป็นของฝากหรือนำไปตกแต่งบ้านเรือน ทำให้คนในหมู่บ้านมีอาชีพเพิ่มขึ้น ไม่ต้องอพยพย้ายถิ่นไปในเมือง ซึ่งจะก่อให้เกิดปัญหาที่สลับซับซ้อนตามมา เช่น ปัญหาความแออัดในกรุง ปัญหาสลัม ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ ปัญหาโจรผู้ร้ายชิงทรัพย์ ซึ่งท้ายสุดย่อมมีผลต่อเศรษฐกิจและความเจริญของประเทศชาติ

³⁶คณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ, แบบสอบถามข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน ปี 2533 หมู่บ้านหนองปลาทอง อําเภอนมสํารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา หน้า 36, (อักษฺาเนา).

จากงานวิจัยต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยได้รวบรวมเกี่ยวกับเครื่องจักสาน พอสรูป
ไค้คังนี้

การณี เหล่าสุนทร³⁷ ได้ทำการวิจัยการศึกษาเพื่อประยุกต์ผลิตภัณฑ์จักสาน
ไม้ไผ่ อ่าเภอพนสนิมคม จังหวัดชลบุรี สรูปไค้ว่า ผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ในประเทศไทย
ยังไม่เป็นที่ยอมรับทั้งในด้านการประโยชน์และราคา ดังนั้น จึงไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร
จากตลาดภายในและภายนอกประเทศ จึงต้องมีการประยุกต์ผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ เพื่อ
การส่ง ไปจำหน่ายเป็นอาชีพที่ให้มีรายได้เพิ่มเติมมาสู่ครอบครัว ในการประยุกต์
ผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ จะต้องประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ของท้องถิ่นและ
กรรมวิธีการผลิต เหมาะกับความต้องการ มีปริมาณการผลิตสูง ราคาไม่สูง และ
สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในด้านการคุณค่าทางศิลปะวัฒนธรรมพื้นบ้านด้วย

มะลิวัลย์ ชิมอน - ลิมไพบูลย์³⁸ ได้ทำการวิจัยผลผลิตจากไม้ไผ่ พอสรูป
ไค้ว่า ผลิตภัณฑ์จักสานในปัจจุบันเป็นที่นิยมเฉพาะด้านการขนส่ง การบรรจุสินค้าเท่านั้น
เช่น เช่ง ตะกร้า แค้สินค้าประเภทเครื่องใช้ในบ้าน เช่น กระจาด ตะกร้า ถาด
ไม่เป็นที่นิยม เพราะความเจริญก้าวหน้าด้านอุตสาหกรรม เทคโนโลยีและวัสดุใหม่
ทำให้เกิดผลิตภัณฑ์ใหม่แทนที่ผลิตภัณฑ์จักสาน ไค้แก่ ผลิตภัณฑ์พลาสติก ซึ่งผลิตภัณฑ์
พลาสติกนี้ทำความตื่นตา ตื่นใจ และสามารถดึงดูดความสนใจในร้านสี่สรรและรูปแบบ
ซึ่งแตกต่างออกไปจากเครื่องจักสานที่ใช้กันจำเจ ผลิตภัณฑ์พลาสติกบางอย่างทำเลียน
แบบเครื่องจักสาน คือ เป็นเส้นหรือเป็นซี่ทำนองเกี่ยวกับกระจาด ตะกร้าที่สานด้วย
ไม้ไผ่ และเป็นที่พอใจของผู้ใช้เนื่องจากประโยชน์ใช้สอยคล้ายกัน อีกทั้งราคาก็ถูกกว่า
ดังนั้น จึงต้องมีการปรับปรุงแก้ไขผลผลิตจากไม้ไผ่ โดยคิดแปลงรูปแบบเพื่อให้เกิดความงาม
ที่แปลกออกไป และให้เข้ากับสมัยนิยม ถึงดึงดูดความสนใจให้ทัดเทียม หรือดียิ่งกว่าผลิตภัณฑ์
พลาสติกที่เลียนแบบเครื่องจักสาน

³⁷การณี เหล่าสุนทร, รายงานการวิจัย การศึกษาเพื่อประยุกต์ผลิตภัณฑ์
จักสานไม้ไผ่ อ่าเภอพนสนิมคม จังหวัดชลบุรี (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์-
มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า 5.

³⁸มะลิวัลย์ ชิมอน - ลิมไพบูลย์ รายงานการวิจัยผลผลิตจากไม้ไผ่
(กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ), 2520, หน้า 1.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ³⁹ ได้ทำการวิจัยเครื่องจักสานในประเทศไทย สรุปได้ว่า เครื่องจักสานเป็นงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านของไทยที่มีมาแต่โบราณ และผลิตกันใน ทุกภาคของประเทศไทย ส่วนใหญ่จะใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น เป็นวัตถุดิบในการผลิต ได้แก่ ไม้ไผ่ หวาย กก นำมาผลิตเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน โดยสนองความต้องการในค่านิยมประโยชน์ใช้สอยเป็นสำคัญ เครื่องจักสานในปัจจุบัน มีวิวัฒนาการในค่านิยมแบบที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต และแต่ละท้องถิ่นจะมีรูปแบบที่มีลักษณะเฉพาะตน มีลวดลาย มีความประณีต ซึ่งแสดงให้เห็นถึงลักษณะนิสัยใจคอ ของผู้คนในท้องถิ่นนั้น ๆ และในค่านิยมทรงของเครื่องจักสาน จะสะท้อนให้เห็นถึงสภาพการดำรงชีวิต ลักษณะการประกอบอาชีพ ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ศาสนา ตลอดจนสภาพภูมิศาสตร์ของท้องถิ่นนั้น ๆ

สุวรรณี ทศนาภิรมย์⁴⁰ ได้ทำการวิจัยการผลิตและการส่งเสริมการจำหน่ายสินค้าหัตถกรรมไทยประเภทเครื่องจักสานไม้ไผ่ - หวาย สรุปได้ว่า เครื่องจักสานเป็นงานศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมประเภทเครื่องใช้ที่สำคัญ และมีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของชาวชนบท เครื่องจักสานของไทยแต่ละภาคมีเอกลักษณ์และลักษณะเฉพาะถิ่นที่แตกต่างกันไป ตามสภาพภูมิศาสตร์ท้องถิ่น หน้าที่ในการใช้สอย การใช้วัสดุ คตินิยมของท้องถิ่นนั้น ๆ ในท้องถิ่นที่มีวัตถุดิบมากจะมีการผลิตค่อนข้างมาก ทั้งที่ทำขึ้นใช้ในครัวเรือน และผลิตจำหน่ายเป็นอาชีพหลักและอาชีพรอง โดยอาศัยรูปแบบพื้นบ้านดั้งเดิมเป็นหลัก แต่ก็มียุคหลายท้องถิ่นถูกอิทธิพลทางเศรษฐกิจและกระแสวัฒนธรรมต่างถิ่นเข้าไปเปลี่ยนแปลง ทำให้รูปแบบของเครื่องจักสานเปลี่ยนแปลงไปและเกิดรูปแบบใหม่ ๆ ตามความต้องการของตลาด

³⁹ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, รายงานการวิจัย เครื่องจักสานในประเทศไทย คณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ, 2524, หน้า 1 - 2.

⁴⁰ สุวรรณี ทศนาภิรมย์, การผลิตและการส่งเสริมการจำหน่ายสินค้าหัตถกรรมไทยประเภทเครื่องจักสานไม้ไผ่ - หวาย (วิทยานิพนธ์พาณิชยศาสตร์ มหาวิทยาลัย ภาควิชาการตลาด, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า ง - จ.

อุทุมพร หมั่นท่าการ⁴¹ ได้ทำการวิจัยการถ่ายทอดเทคโนโลยีหัตถกรรม เครื่องจักสานไม้ไผ่ ศึกษาเฉพาะกรณีเขตก่าบไล่ว์หลักทอง อำเภอพนสนิม จังหวัดชลบุรี สรุปได้ว่า หัตถกรรมจักสานมีการถ่ายทอดลักษณะและรูปแบบของ เครื่องจักสานจากแหล่งถ่ายทอดต่าง ๆ ได้แก่ การถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ จากญาติ พี่น้อง จากเพื่อนบ้าน แต่ผู้ที่รับการถ่ายทอดรุ่นหลัง ๆ จะมีการปรับปรุง กัดแปลง รูปแบบผลิตภัณฑ์ที่มีอยู่เดิม เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของสังคม และ ความต้องการซึ่งประโยชน์ใช้สอยพร้อม ๆ กับการพัฒนาความเจริญของสังคมที่ เปลี่ยนแปลง เครื่องจักสานที่หมดความจำเป็นในการใช้สอย หรือมีความต้องการใช้ น้อยลง จะมีผู้น้อยลง ส่วนเครื่องจักสานใคที่ยังใช้ประโยชน์อยู่ เช่น กระจาด กระบุง ตะกร้า ก็ยังคงมีการทำกันอยู่ในปัจจุบันนี้

จากหลักฐานดังกล่าว จะเห็นว่า ผลิตภัณฑ์ของเครื่องจักสานไม้ไผ่นั้น มี มานานแต่โบราณแล้ว และมีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ได้แก่ การถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ จากญาติพี่น้อง จากเพื่อนบ้าน ผลงานของเครื่องจักสาน จะทำเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน โดยสนองความต้องการในค่าน ประโยชน์ใช้สอย แต่ละท้องถิ่นจะมีรูปแบบที่มีลักษณะเฉพาะตน และแตกต่างกันออกไป ตามสภาพภูมิศาสตร์ของท้องถิ่น การประกอบอาชีพ ขนบธรรมเนียมประเพณี คตินิยม นอกจากนั้นผลงานของเครื่องจักสานยังสื่อความหมายแห่งอารมณ์ของผู้ผลิต ตลอดจน จินตนาการ แต่ในปัจจุบันนี้ มีความเจริญทางค่านอุตสาหกรรม เทคโนโลยีและ วัสดุใหม่ ทำให้เกิดผลิตภัณฑ์ใหม่แทนที่ผลิตภัณฑ์จักสาน ได้แก่ ผลิตภัณฑ์พลาสติก สามารถดึงดูดความสนใจในค่านสี่สรรและรูปแบบที่แตกต่างออกไปจากเครื่องจักสาน ที่ใช้กันจำเจ อีกทั้งราคาถูกกว่า เพราะผลิตโดยเครื่องจักรคราวละมาก ๆ ดังนั้น จึงควรปรับปรุงรูปแบบของเครื่องจักสาน เพื่อดึงดูดความสนใจให้ทันสมัยนิยม ใน บางท้องถิ่น จะถูกอิทธิพลทางเศรษฐกิจและกระแสวัฒนธรรมค่างถิ่นเข้าไปทำให้ เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของเครื่องจักสาน และเกิดรูปแบบใหม่ ๆ ตาม

⁴¹อุทุมพร หมั่นท่าการ, การถ่ายทอดเทคโนโลยีหัตถกรรมเครื่องจักสาน ไม้ไผ่ ศึกษาเฉพาะกรณี เขตก่าบไล่ว์หลักทอง อำเภอพนสนิม จังหวัดชลบุรี วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2529, หน้า ง - จ.

ความต้องการของท้องถิ่น ส่วนรูปแบบใดที่หมดความจำเป็นในการใช้สอยหรือมีความต้องการใช้น้อยลง จะมีผู้ทำน้อย นอกจากนี้ ยังถูกศิลปกรรมชั้นสูงที่มีความประณีตคบบังและแบ่งความสำคัญไปหมด เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำด้วยศิลปกรรมชั้นสูง จะมีลวดลายสวยงาม และสลักอย่างงดงาม มักเป็นสมบัติของคนชั้นสูง ส่วนของชาวบ้านนั้นทั้งรูปแบบและความประณีตต่าง ๆ จะน้อยกว่าเพราะชาวบ้านมุ่งประโยชน์ใช้สอยมากกว่าจะมุ่งทางความสวยงาม จึงมองเห็นเป็นของธรรมดา และไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควรจากตลาดภายในและภายนอกประเทศ จึงควรมีการปรับปรุงและประยุกต์รูปแบบผลิตภัณฑ์จักสานไม่ให้ให้เป็นที่ยอมรับแก่คนทั่วไป และเป็นที่ต้องการของตลาด

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กรุงเทพมหานคร

จ.ปราจีนบุรี

อำเภอบางน้ำเปรี้ยว

3200

319

304

อำเภอราษีไศล

อำเภอนนทบุรี

อำเภอเมือง

อำเภอบางคล้า

304

จ.สมุทรปราการ

อำเภอสนามชัยเขต

314

312

331

อำเภอพานทอง

อำเภอคลองขาว

1174036550

อำเภอบางปะกง

315

กิ่งอำเภอท่าตะโก

ข้อมูลระยะทาง

อำเภอไทย

อำเภอเมือง	อำเภอ,กิ่งอำเภอ	กม.
...	บางปะกง	21
...	บ้านโพธิ์	15
...	บางน้ำเปรี้ยว	20
...	บางคล้า	26
...	แปลงยาว	83
...	ราษีไศล	46
...	นนทบุรี	35
...	สนามชัยเขต	60
...	ท่าตะโก	82

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จ.ชลบุรี

ศาลากลางมหาวิทยาลัย

สภาพพื้นฐานของบ้านหนองปากทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

สภาพพื้นฐานในที่นี้ หมายถึง สภาพทางภูมิศาสตร์ สภาพทางสังคม สภาพเศรษฐกิจ และสภาพการศึกษาของบ้านหนองปากทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยขอเสนอผลดังนี้

1.1 สภาพภูมิศาสตร์ อาณาเขตติดต่อ การคมนาคม

1.2 สภาพทางสังคม ประชากรชุมชน สถานที่อยู่อาศัย จำนวนประชากร การสาธารณูปโภค การอนามัยและสุขภาพ การปกครอง การรวมกลุ่มต่าง ๆ และประเพณีท้องถิ่น

1.3 สภาพเศรษฐกิจ

1.4 สภาพทางการศึกษา

1.1 สภาพภูมิศาสตร์

บ้านหนองปากทอง ตั้งอยู่หมู่ที่ 2 ตำบลหนองยาว อำเภอพนมสารคาม อยู่ห่างทิศตะวันออกเฉียงเหนือของตำบล ถ้าเดินทางจากที่ว่าการอำเภอพนมสารคาม ไปทางทิศเหนือ ตามถนนสายพนม - หนองยาว ระยะทาง 7 กิโลเมตร จะถึงบ้านหนองปากทอง

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ ติดต่อกับตำบลกระทุ่มแพ้ว อำเภอบ้านสร้าง

จังหวัดปราจีนบุรี

ทิศใต้ ติดต่อกับบ้านหนองทราย บ้านอ่าวสีเสียด ตำบลหนองยาว

ทิศตะวันออก ติดต่อกับบ้านแหลมไผ่ศรี ตำบลหนองยาว

ทิศตะวันตก ติดต่อกับบ้านกงคันตาล ตำบลหนองยาว

สภาพภูมิประเทศของบ้านหนองปากทอง เป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงประมาณ 86 % ของพื้นที่ทั้งหมดจึงใช้เป็นที่ทำนา อีกประมาณ 14 % เป็นที่ราบน้ำท่วมไม่ถึงส่วนใหญ่ใช้เป็นที่อยู่อาศัย และทำการเกษตรในครัวเรือน เช่น การปลูกผัก เลี้ยงสัตว์

การคมนาคม

บ้านหนองปลาทองที่ตั้งอยู่บนเส้นทางสายพนมสารคาม - หนองยาว ไม่มีรถโดยสารประจำทางวิ่งผ่าน แต่มีรถรับจ้างวิ่งระหว่างอำเภอถึงหมู่บ้านบริการ แต่ไม่สม่ำเสมอ การติดต่อกับหมู่บ้านอื่น ส่วนใหญ่ใช้การเดินเท้าไปมาหาสู่กัน บางคนใช้จักรยานหรือจักรยานยนต์ บางบ้านที่มีฐานะค่อนข้างดี จะมีรถยนต์ รถบัสคอปี้ แต่ชาวบ้านมักนิยมเดินทางด้วยรถจักรยานยนต์มากกว่ารถชนิดอื่น เพราะสะดวกและถึงที่หมายไ้รวดเร็ว

1.2 สภาพทางสังคม

1.2.1 ประวัติชุมชน

จังหวัดฉะเชิงเทราตั้งอยู่ทางภาคตะวันออก ริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง ภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม มีที่ดอนเป็นบางส่วน แบ่งเขตการปกครองเป็น 9 อำเภอ 2 กิ่งอำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง, อำเภอบ้านโพธิ์, อำเภอขามชะงุ้ม, อำเภอบางปะกง, อำเภอบางน้ำเปรี้ยว, อำเภอแปลงยาว, อำเภอพนมสารคาม, อำเภอราชสาส์น, อำเภอสนามชัยเขต, กิ่งอำเภอคลองเขื่อน, กิ่งอำเภอท่าตะโก มีแม่น้ำบางปะกงไหลผ่านไหลผ่านอำเภอต่าง ๆ ออกสู่อ่าวไทย มีชายทะเลยาวประมาณ 12 กิโลเมตร

ฉะเชิงเทราเป็นเมืองที่ไม่ไกลจากกรุงเทพฯ มากนัก เป็นเมืองที่มีชื่อเสียง มีพระพุทธรูปที่ศักดิ์สิทธิ์และเป็นที่นับถือของคนทั่วไป คือ "หลวงพ่อโสธร" นอกจากนี้ยังเป็นเมืองที่มีชื่อเสียงทางด้านการเกษตร จนกล่าวกันติดปากว่าเป็นเมือง "มะม่วงหวาน ข้าวสารหอม"

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

"ฉะเชิงเทรา" เป็นชื่อที่ใช้ในภาษาราชการ ส่วนชาวบ้านนิยมเรียกว่า "แปะควี่" เป็นเมืองที่มี 2 ชื่อปรากฏมาช้านาน ดังหลักฐานในหนังสือชุมนุมพระราชนิพนธ์ ภาคปกิณกะ ภาคที่ 1 ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์ก่อนหนึ่งว่า "ชื่อบ้านเรือนเหล่านี้ เป็นชื่อไทยบ้าง ชื่อเขมรบ้าง อย่างเมืองฉะเชิงเทราเป็นชื่อเขมร เมืองแปะควี่เป็นชื่อไทย"

เหตุที่ประชาชนเรียกเมืองนี้ว่า แปะควี่ ก็เพราะความอุดมสมบูรณ์ด้วยปลา โดยเฉพาะปลาช่อน มีชุกชุมมากและมีขนาดใหญ่ เมื่อแล่นเนื้อปลาทำตากแห้ง สามารถแล้ได้ถึง แปะควี่ ส่วนคำว่า ฉะเชิงเทรา สันนิษฐานว่า เป็นภาษาเขมร หมายถึง คลองลึก คำว่า "ฉ" เป็นภาษาเขมรที่เพี้ยนมาเป็น "ฉ" หรือ "ฉะ" หรือ "ฉะ" แปลว่า คลอง ส่วนคำว่า เทรา เป็นภาษาเขมร เขียนว่า เชรา แปลว่า ลึก ความหมายนี้ใช้ตามเหตุผลทางภูมิศาสตร์ กล่าวคือ จังหวัดฉะเชิงเทราก็อยู่บนสองฝั่งแม่น้ำบางปะกง ประชาชนได้อาศัยตั้งถิ่นฐาน การคมนาคม การเพาะปลูก และการเลี้ยงสัตว์ การไปมาหาสู่กันระหว่างเมืองใกล้เคียง เมื่อครั้งขอมมีอำนาจปกครองแผ่นดินภาคตะวันออกนี้ เมืองฉะเชิงเทราเป็นเมืองหนึ่งที่อยู่ในความปกครองของเขมรมาก่อน

ชื่อเมืองฉะเชิงเทรา ปรากฏเรื่องราวครั้งแรกในสมัยกรุงศรีอยุธยา ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ดังที่ ถนอม อานามวัฒน์ และคณะ ให้รายละเอียดไว้ว่า

...การปกครองส่วนภูมิภาค สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงวางหลักการปกครองหัวเมืองในส่วนภูมิภาคให้เป็นแบบเดียวกับราชธานี...

ได้ขยายเขตการปกครองของราชธานีออกไปถึงเมืองที่อยู่รายรอบ

การปกครองส่วนภูมิภาค แบ่งเขตการปกครองออกไปดังนี้

1. หัวเมืองชั้นใน (จัตวา) กำหนดบรรรคาหัวเมืองที่อยู่ใกล้ในวงราชธานีเป็นเมืองจัตวา ได้แก่ ราชบุรี, เพชรบุรี, กาญจนบุรี, สมุทรสงคราม, นครชัยศรี, นครสวรรค์, ชัยนาท, สุพรรณบุรี,

สมุทรสาคร, ฉะเชิงเทรา, ชลบุรี, ปราจีนบุรี, นครนายก...⁴²

ที่กล่าวมานี้ชี้ให้เห็นว่า ฉะเชิงเทราได้รับการยกฐานะเป็นหัวเมืองชั้นจัตวา ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อปีจอ พุทธศักราช 1998 ตรงกับ จุลศักราช 816 ผู้รักษาเมืองเป็นที่ออกพระวิเศษฤๅชัย⁴³

ในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ไทยเกิดบาคหมากกับญวน และญวนได้ตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส ทำให้ไทยเล็งเห็นภัยที่จะมาจากเรือต่างชาติ พระองค์จึงรับสั่งให้สร้างป้อมขึ้นที่เมืองฉะเชิงเทรา ในปี พ.ศ. 2377 โดยสร้างกำแพงเมืองฝั่งตะวันตกของแม่น้ำบางปะกงคือ ฝั่งที่เป็นหัวเมือง ซึ่งปัจจุบันนี้ใช้เป็นเขตเรือนจำประจำจังหวัดฉะเชิงเทรา คงเหลือให้เห็นแค่แนวกำแพงและใบเสมาเท่านั้น

สมัยรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดให้จัดรูปแบบการปกครองใหม่ มีการจัดตั้งมณฑลปราจีน ประกอบด้วยเมืองปราจีนบุรี นครนายก พนมสารคาม และฉะเชิงเทรา และได้สร้างที่ว่าการมณฑลปราจีนไว้ที่เมืองฉะเชิงเทรา และได้เป็นตัวอย่างให้มณฑลอื่น ๆ มาดูแบบอย่างการปกครองที่ก้าวหน้าและมั่นคงในครั้งนั้น⁴⁴ จนถึง พ.ศ. 2475 เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง มณฑลปราจีนจึงได้ล้มเลิกไป และได้เปลี่ยนจากเมืองฉะเชิงเทราเป็นจังหวัดฉะเชิงเทรามาจนทุกวันนี้

⁴² ถนอม อานามวัฒน์ และคณะ, ประวัติศาสตร์ไทยยุคก่อนประวัติศาสตร์ไทยถึงสิ้นอยุธยา (พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์, 2528), หน้า 232.

⁴³ กิจจา วัฒนสินธุ์, ประวัติเมืองฉะเชิงเทรา (พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น 2505, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนายง วัฒนสินธุ์ ณ วัดผาณิตคาราม อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา 8 กรกฎาคม 2505), หน้า 10.

⁴⁴ สำนักงานจังหวัดฉะเชิงเทรา, บรรยายสรุปราชการจังหวัดฉะเชิงเทรา (ฉะเชิงเทรา : สำนักงานจังหวัด, 2534), หน้า 2 (อักษาสานา).

การเกิดหัตถกรรมเครื่องจักสานของจังหวัดฉะเชิงเทรานั้น จากการศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่า มีการทำหัตถกรรมเครื่องจักสานมานานแล้วนับตั้งแต่มีการสร้างเมือง แต่ไม่ปรากฏหลักฐานแต่อย่างใด เนื่องจากเครื่องจักสานทำจากวัสดุที่ไม่คงทนถาวร มีการเสื่อมสลายตามเวลาที่ผ่านมา ซึ่งสาเหตุของการทำหัตถกรรมเครื่องจักสาน เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศของจังหวัดส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การทำเกษตรกรรม จึงมีการนำเครื่องจักสานที่เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ เช่น ตะกร้า กระจาด กระจุง และยังมีเครื่องมือจับปลา เช่น สุ่ม ลอบ ไซ และมีการถ่ายทอดการทำเครื่องจักสานมาจนทุกวันนี้ ก็จะได้เห็นได้จากการที่กองส่งเสริมหัตถกรรมไทย กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม ได้รวบรวมรายชื่อผู้ผลิต แหล่งผลิต และหมู่บ้านหัตถกรรมของจังหวัดฉะเชิงเทรา⁴⁵ พบว่ามีหลายอำเภอที่มีการทำผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ ได้แก่ อำเภอพนมสารคาม อำเภอเมือง อำเภอบ้านโพธิ์ อำเภอสนามชัยเขต อำเภอแปลงยาว อำเภอราชสาสน์ อำเภอบางคล้า และอำเภอบางปะกง

กล่าวโดยสรุปว่า จังหวัดฉะเชิงเทรามีการทำเครื่องจักสานมานานแล้ว แต่จะทำเมื่อใดนั้น ไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัด แต่มีการสืบทอดการทำเครื่องจักสานมาจนถึงทุกวันนี้ ก็จะได้เห็นได้จากการที่มีการทำในหลาย ๆ อำเภอ ผลิตภัณฑ์ที่ทำขึ้น ได้แก่ กระจาด ตะกร้า กระจุง พักไม้ไผ่ หมวก ซึ่งผลิตภัณฑ์เหล่านี้เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ที่อำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิต และจากหลักฐานที่พบ⁴⁶ อำเภอพนมสารคาม จะเป็นแหล่งการทำเครื่องจักสานมากที่สุด โดยเฉพาะบ้านหนองปากทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นแหล่งการทำเครื่องจักสานที่มีชื่อเสียงมากจนเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป

⁴⁵กองส่งเสริมหัตถกรรมไทย กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม, รายชื่อผู้ผลิต แหล่งผลิต และหมู่บ้านหัตถกรรมจังหวัดภาคกลาง โครงการสนับสนุนศิลปหัตถกรรมไทย 2531 - 2532 (กรุงเทพมหานคร : ฤทธิศรีการพิมพ์, มปป), หน้า 193 - 196.

⁴⁶เรื่องเดียวกัน. หน้า 193 - 196.

บ้านหนองปลาทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ประกอบด้วยชาวไทยพวนทั้งหมด⁴⁷ ซึ่งอพยพมาจากเวียงจันทน์ เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยตั้งแต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ก่อนที่ชาวไทยพวนจะอพยพมาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยนั้น ได้เคยตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองพวน แขวงเชียงขวาง หรือนครเชียงขวาง (Xieng Khouang) ซึ่งปัจจุบันนี้ แขวงเชียงขวางก็ยังคงเป็นหัวเมืองใหญ่ที่สำคัญแห่งหนึ่งของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว อยู่ห่างจากนครเวียงจันทน์ (Vientiane) ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 70 - 80 กิโลเมตร⁴⁸ และตั้งอยู่บนที่ราบสูงทรานนิห์ (Tranniha Plateau) ลักษณะภูมิประเทศประกอบด้วยเทือกเขาสูงมากมาย ส่วนทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือและทิศตะวันตกเฉียงใต้เป็นที่ราบ

ในอภิศกดินแดนที่ราบสูงทรานนิห์ (ปัจจุบันคือที่ราบสูงเชียงขวาง) มีชนพื้นเมืองกลุ่มหนึ่งซึ่งมีจำนวนประชากรหนาแน่นพอสมควร และมีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง ได้มารวมตัวกันเป็นรัฐเล็ก ๆ อยู่ก่อนแล้ว ตามหลักฐานที่ปรากฏพอสรุปได้ว่า ชนกลุ่มนั้นน่าจะเป็นพวกอินโดนีเซียน (Indonecian) ต่อมาชนกลุ่มนั้นถูกขับไล่และถูกกลืนวัฒนธรรมโดยคนพวกหนึ่ง คนที่ขับไล่ชนกลุ่มนั้นคือ พวนนั่นเอง⁴⁹

ศูนย์วิทยพัทยากร

⁴⁷ สัมภาษณ์ ถวิล ยะหัตตะ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 2 บ้านหนองปลาทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา วันที่ 18 พฤศจิกายน 2537.

⁴⁸ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, ราชอาณาจักรลาว (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2513), หน้า 171.

⁴⁹ Eric Seidenfaden, The Thai People (Siam Society Bangkok, 1967), p 92.

เนื่องจาก เชียงขวาง ตั้งอยู่บนที่ราบสูง จึงไม่เหมาะแก่การประกอบอาชีพของชาวไทยพวนที่ถนัดการทำนาข้าวหรือนาจุ่ม อีกประการหนึ่ง ท่าเลที่ตั้งเมืองเป็นเส้นทางผ่าน ทำให้ชาวพวนที่รักสงบและชอบชีวิตอิสระ ไม่สามารถดำเนินชีวิตอยู่บนที่ราบสูงถาวรนั้นได้ ด้วยเหตุนี้เองจึงมีชาวพวนบางกลุ่มพากันอพยพมาทางตะวันตกของนครเชียงขวาง ไปอยู่ตามตำบลใกล้เคียงของนครเวียงจันทน์ และกระจัดกระจายอยู่ในบริเวณแม่น้ำโขง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เช่น บ้านหาคสวน บ้านทอง ศาลเปี้ยว หาคเสี้ยว ฯลฯ พวกที่อพยพมานี้ยังคงรักษาความผูกพันเครือญาติไว้

ชาวพวนที่อาศัยอยู่ในบริเวณเหล่านี้ ใ้ค้อพยพมาอยู่ในประเทศไทยด้วยเหตุผลหลายอย่าง ตามหลักฐานที่ปรากฏและรวบรวมได้ว่า สาเหตุในการอพยพของชาวพวนมายังประเทศไทย พอสรุปได้ดังนี้⁵⁰

1. สงครามที่เกิดขึ้นตลอดเวลา ระหว่างเมืองพวนและรัฐต่าง ๆ ที่มีกำลังมากกว่า เช่น เวียดนาม ลาว ไทย เมื่อใดก็ตามที่เกิดสงคราม ชาวพวนเหล่านี้จะถูกกวาดต้อนด้วยทุกครั้ง เพื่อนำแรงงานไปใช้ในการกสิกรรม และเพื่อมิให้เป็นกำลังแก่ข้าศึก ซึ่งในการอพยพด้วยเหตุผลทางสงคราม มีหลายครั้งด้วยกันคือ

⁵⁰ Snit Smakarn, "Peasantry and Modernization", A Study of the Phuan in Central Thailand. (Master's Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy in Anthropology, Graduate Division of University of Hawaii, 1972), p 85 - 88.

1.1 สมัยกรุงธนบุรี พ.ศ. 2322 เมื่อเวียงจันทน์แพ้สงคราม ครอบคร้วชาวพวนถูกกวาดต้อนเข้ามาพร้อมกับครอบคร้วลาวทรงคำหรือลาวโซ่ง และลาวเวียง ลาวโซ่งได้ไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เพชรบุรี ส่วนลาวเวียงและลาวอื่น ๆ ได้ไปตั้งถิ่นฐานที่สระบุรี ราชบุรี จันทบุรี ฯลฯ

1.2 สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อเมืองพวนแพ้สงครามเวียงจันทน์ (ขณะนั้นเวียงจันทน์เป็นเมืองขึ้นของไทย) ลาวพวนก็ถูกกวาดต้อนเข้ามาในไทย

1.3 พ.ศ. 2336 - พ.ศ. 2379 ไทยทำสงครามกับญวน เพื่อให้เป็นกำลังสำคัญของญวน ไทยได้กวาดต้อนผู้คนที่อยู่บริเวณชายแดนญวนมาไว้ในไทยหลายครั้ง รวมทั้งการอพยพมาเอง ทำให้ชาวพวนอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก

2. การถูกฮ่อรบกวน ทำให้ชาวพวนบางกลุ่มอพยพเข้ามาเอง

3. ความยากลำบากในการเลี้ยงชีพ เนื่องจากแผ่นดินไม่อุดมสมบูรณ์ และสภาพภูมิศาสตร์ไม่อำนวย ซึ่งการอพยพนั้นได้กระทำมาหลายครั้ง

จะเห็นว่า ชาวพวนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยนั้น ไม่ได้อพยพลงมาพร้อมกัน แต่มีการอพยพอย่างต่อเนื่องกันมานานแล้ว และกระจัดกระจายอยู่ทั่วไปในประเทศไทย โดยเฉพาะภาคกลางตามบริเวณที่ราบลุ่ม

ชาวพวนในอำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา มีการอพยพเข้ามาหลายวาระด้วยกัน เข้ามาตั้งบ้านเรือนเป็นกลุ่มก้อนโดยไม่ปะปนกับชาวเขมรที่อพยพมาเหมือนกัน และไม่ปะปนกับชาวไทยที่ตั้งรกรากกันมาช้านานตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นเจตนารมณ์ของทางรัฐบาลในขณะนั้นที่ต้องการให้พวกลาวตั้งถิ่นฐานสลับกันไปกับหมู่บ้านของคนไทย⁵¹ ชาวลาวพวนที่เข้ามาตั้งรกรากในเมืองพนมสารคามเป็นกลุ่มแรก

⁵¹ ศรีศักร วัลลิโภดม, พนมสารคาม "ประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า" นิตยสารวารวัฒนธรรมไทยตะวันออก ครั้งที่ 2 12 - 16 มกราคม 2523, วิทยาลัยครูฉะเชิงเทรา, หน้า 20.

ได้แก่ ชาวลาวพวนซึ่งถูกกวาดต้อนเข้ามาในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อคราวพระยศเป็นสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก เสด็จขึ้นไปตีเวียงจันทน์และหัวเมืองมาเป็นของไทย ในตอนนั้นก็ได้อีกวาคต้อนผู้คนมาเป็นจำนวนมาก และให้มาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในเมืองพนมसारคาม ถึงปรากฏหลักฐานว่า

...พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อคราวพระยศเป็นสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก เสด็จเป็นจอมทัพขึ้นไปในครั้งนั้น ก็ได้เมืองเวียงจันทน์และหัวเมืองขึ้นทั้งปวงมาเป็นของไทย พระเจ้าเวียงจันทน์ ญูสารหนีไปได้แต่ตัว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงเชิญพระแก้วมรกตจากเมืองหลวงพระบาง และกวาดต้อนผู้คนชาวเมืองเวียงจันทน์ลงมาเป็นอันมาก ให้พวกชาวเวียงจันทน์มาตั้งภูมิลำเนาอยู่ตามหัวเมืองชั้นใน ที่ถูกพวกพม่ากวาดต้อนเอาราชฎไปเสียจนร้างอยู่ คือ เมืองลพบุรี เมืองสระบุรี เมืองนครนายก และฉะเชิงเทรา เป็นต้น ส่วนพวกญาติวงศ์ของพระเจ้าเวียงจันทน์ญูสารนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงทำนุบำรุงไว้เอง...⁵²

ซึ่งข้อความนี้สอดคล้องกับเอกสารในท้องถิ่นที่มีผู้บันทึกไว้ว่า ...เมื่อปี พ.ศ. 2321 ชาวเวียงจันทน์หลายหมู่บ้านได้อพยพตามพระยามหากษัตริย์ศึกมาอยู่ในดินแดนในเทือกเขาทางด้านตะวันออกของประเทศไทยโดยขนานนามว่า เมืองพนม แล้วได้พากันตั้งหมู่บ้านขึ้นหลายหมู่บ้านด้วยกัน มีชื่อว่า บ้านลาดสอง บ้านคาเหล็ก บ้านแวน บ้านเชียงไต้ บ้านบาน บ้านเมืองกาย บ้านห่ม บ้านหอ บ้านโอง (คุ้มเจ้าหลวงคือที่อยู่ของเจ้านายชั้นสูง) บ้านเมืองกลาง บ้านจอมศรี...⁵³

⁵² กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, ตำนานวัตถุสถานต่าง ๆ พระบาทสมเด็จพระศรีสุลาไลย พระบรมราชชนนีพันปีหลวง (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2530), หน้า 67.

⁵³ อำนวย มีวันดี, ประวัติของวัดมหาเจดีย์ (ฉะเชิงเทรา : เกษมวิจิตรการพิมพ์, ม.ป.ป.), หน้า 7.

จากหลักฐานดังกล่าวจะเห็นว่า ชาวพวนที่มาอยู่ในเมืองพนมसारคาม ถูกนำเข้ามาตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานี และไค้อพยพมาอีกครั้งหนึ่งในสมัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นผลจากการศึกหรือการกบฏของเจ้านวงศ์ แห่งเวียงจันทน์ ซึ่งตรงกับ เพี้ยศรี ฎีก และนารี สาริกฤติ กล่าวไว้ว่า

...การเก็บข้อมูลภาคสนามในอำเภอมพนมสารคามและอำเภอสยามชัยเขต พบว่า คนอพยพมีทั้งลาวพวน ลาวเวียง ลาวเหนือ (ไทยแอ็ค) และฮ่อ มู๋ยาตาเถาของคนเหล่านี้อพยพมาจากแคว้นพวน เวียงจันทน์ ระยะเวลา ในการอพยพเข้ามาในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี แรกศึกแรกเสื่อเข้ามา ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะผลของสงครามกับ เจ้านวงศ์แห่งเวียงจันทน์ และผลกระทบของสงครามกับเจ้านวงศ์ คนอพยพกลุ่มนี้ตั้งบ้านเรือนอยู่อย่างสงบสุข และไม่ปะปนกับกลุ่มคนอื่น...⁵⁴

และตรงกับข้อเขียนของศรีศักร วัลลิโภคม ที่กล่าวไว้ว่า ...ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 เจ้านุเวียงจันทน์เป็นกบฏ โปรดให้เจ้าพระยาบดินทร์เคชาไค้กวาดค้อน อพยพครอบครัวลาวเป็นจำนวนมากกลับมาช่วย ครอบครัวลาวส่วนหนึ่งนั้น รัชกาลที่ 3 โปรดให้ไปตั้งหลักแหล่งอยู่ในเขตอำเภอมพนมสารคาม และ เขตอำเภอสริมหาโพธิ จังหวัดปราจีนบุรี เหตุนี้จึงปรากฏหมู่บ้านของ ชาวลาวและลูกหลานของชาวลาวในเขตอำเภอมพนมสารคามอยู่เป็นจำนวนมาก จนถึงทุกวันนี้...⁵⁵

⁵⁴เพี้ยศรี ฎีก และนารี สาริกฤติ, รายงานผลการวิจัยประวัติศาสตร์ ท้องถิ่นของชาวลาวเวียงและลาวพวน ในอำเภอมพนมสารคาม และอำเภอสยามชัยเขต ฉะเชิงเทรา (โครงการไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า 4 - 5.

⁵⁵ศรีศักร วัลลิโภคม, พนมสารคาม "ประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า"

จากหลักฐานเหล่านี้ สรุปได้ว่า ชาวพวนได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยมานานตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานี และมีการอพยพเข้ามาอีกในสมัยรัชกาลที่ 3 คือ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งการอพยพนั้น เนื่องจากการสงคราม ในอศิกฝ่ายชนะจะกวาดต้อนฝ่ายแพ้ไปเป็นเชลย วอลเทอร์ เอฟ เวลลา ได้กล่าวถึงเหตุผลในการกวาดต้อนเชลยว่า

...การจับข้าศึกเป็นเชลยนั้น เป็นจุดมุ่งหมายอันสำคัญยิ่งในการรบของกรุงสยามและอาณาจักรใกล้เคียง การจับเชลยศึกกลับบ้านเมือง ไม่เป็นการทอนกำลังฝ่ายข้าศึกในการทำสงครามในอนาคตเท่านั้น แต่ยังเป็นการทดแทนจำนวนพลเมืองที่สูญเสียไปในระหว่างการรบด้วย เหตุผลอีกประการหนึ่งก็คือ เป็นการให้รางวัลแก่แม่ทัพนายกอง เพราะแม่ทัพเหล่านั้นจะได้รับเชลยศึกเอาไปเป็นทาสช่วย แต่เชลยศึกส่วนมากจะตกเป็นของพระมหากษัตริย์...⁵⁶

สรุปได้ว่า ชาวลาวส่วนใหญ่ที่ถูกกวาดต้อนมาตกเป็นเชลยของพระมหากษัตริย์ และมาตั้งถิ่นฐานในหลักแหล่งที่อยู่ของคนไทย ซึ่งในบริเวณนั้นมีคนไม่มากนัก และมีการขยายจำนวนมากขึ้น ทำให้เขตอำเภอมหาสารคามมีลาวพวนอยู่เป็นจำนวนมากมาจนทุกวันนี้

จะเห็นได้ว่า การอพยพของพวนไทยพวนนั้น เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ยกทัพไปปราบเจ้าอนุวงศ์ และในตอนที่กลับได้กวาดต้อนครอบครัวลาวมายังกรุงเทพฯ และส่งมาไว้ที่ระยองเป็นพระบรมราโชบายให้คนอพยพเชื้อชาติเดียวกันไ้มาอยู่ร่วมกัน เพื่อความสะดวกในการควบคุมดูแล ดังนั้น ชาวลาวพวนจึงถูกกำหนดพื้นที่ให้อยู่ในเขตเมืองระยองเท่านั้น อันเป็นที่ชาวลาวอพยพในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ก่อนแล้ว ชาวลาวเหล่านั้นอพยพมาอยู่

⁵⁶ วอลเทอร์ เอฟ เวลลา, แผ่นดินพระนั่งเกล้า นิล ทองโสภิต แปล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สมาคมนักประวัติศาสตร์, 2514), หน้า 49.

ที่ตำบลสระสี่เหลี่ยม ตำบลวังกาฬี ต่อมาไค้ชัยขยายไปอยู่ที่ตำบลกัญไฉง หมู่บ้าน
หน้าพระธาตุ หมู่บ้านคลองหลวง ตำบลหัวถนน และตำบลไร่หลักทอง คนอพยพ
ที่เข้ามาในครั้งนี มีตั้งแต่เจ้านาย ภิกษุ สามเณร และสามัญชน ต่อมาประชาชน
ในพื้นที่ดังกล่าวหนาแน่นขึ้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีพระบรมราชโองบาย
ให้ยกหมู่บ้านที่มีชุมชนหนาแน่นขึ้นเป็นเมือง จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งพื้นที่ส่วนหนึ่งของ
แขวงเมืองฉะเชิงเทราและแขวงเมืองชลบุรีมาตั้งเมืองใหม่เรียกว่า เมืองพนัสนิคม
เมื่อเป็นเช่นนี้ ชาวลาวที่ถูกกวาดค้อนจากลาวเข้ามาใน พ.ศ. 2372 ให้เข้ามาอยู่ใน
แขวงเมืองฉะเชิงเทรา จึงอยู่ในเมืองพนัสนิคม ซึ่งปัจจุบันนี้เรียกว่า อำเภอพนัสนิคม

ต่อมาใน พ.ศ. 2378 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ชาวลาวพวนไค้อพยพเข้ามาในเมืองฉะเชิงเทราอีกครั้งหนึ่ง เป็นการอพยพหลังสงคราม
เจ้านองศ์ถึง 6 ปี การอพยพครั้งนี้มีสาเหตุมาจาก เจ้าน้อยเมืองพวนแจ้งข่าวการพบ
เจ้านองศ์ให้กับไทย ไทยจึงส่งคนไปจับเจ้านองศ์ไค้ที่แม่น้ำโฮ เชียงเขาไค้ ซึ่ง
การกระทำของเจ้าน้อย ทำให้พวนไม่พอใจ จึงส่งกองทัพมาตีไค้เมืองพวน จับ
เจ้าน้อยฆ่า และยึดเมืองอื่น ๆ ที่เคยขึ้นกับเวียงจันทน์เป็นเมืองขึ้นของพวน และไค้ส่ง
ทหารเข้ามาประจำเมืองพวน 3,000 คน สำหรับป้องกันอาณาเขต พระพิเรนทรเทพ
แม่ทัพไทย ยกทัพขึ้นไปขับไล่พวนออกไปจากแคว้นพวน เมื่อได้รับชัยชนะก็กวาดค้อน
ครอบครัวลาว และชาวเมืองพวนมาไว้ที่หนองคาย และให้ท้าวเพี้ยซาเนตหนองคาย*
เป็นผู้ควบคุมชาวพวนให้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในแขวงเมืองฉะเชิงเทรา อันเป็นพื้นที่ที่มี
ลาวพวนเก่า** อยู่ก่อนแล้ว โดยเส้นทางจากหนองคายผ่านหนองหาร นครราชสีมา
กบินทร์บุรี ปราจีนบุรี มาถึงบ้านท่าทราน แขวงเมืองฉะเชิงเทรา และไปตั้ง
หมู่บ้านที่บ้านคลองชัน บ้านนาเหล่าน้ำ และบ้านเมืองแมก

*ซาเนต หรือซาเนตร เป็นตำแหน่งเลขาธิการเมือง

**ลาวพวนเก่า หมายถึง ลาวพวนที่สมเด็จพระนารายณ์ทรงกวาดค้อน
เข้ามาใน พ.ศ. 2321 ในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

ต่อมาชาวลาวที่อพยพเข้ามาอยู่ในบ้านนาเหล่าน้ำ ได้แยกย้ายไปตั้งบ้านเรือนที่ตำบลหนองยาว เรียกชื่อหมู่บ้านของคนว่า "นาเหล่าน้ำ" เพื่อให้ทราบความเป็นมาของคนว่า แยกไปจากบ้านนาเหล่าน้ำ และเหตุผลอีกประการหนึ่งคือ บริเวณนี้ไม่ได้ตั้งอยู่ริมฝั่งลำน้ำท่าลาด เช่นหมู่บ้านอื่น ๆ⁵⁷ และจากบ้านนาเหล่าน้ำก็อพยพมาตั้งบ้านเรือนที่หนองปากทอง ซึ่งนางแพง คันเฮง และนางบุญมี เจียงไค้ ได้ให้ความเห็นสอดคล้องกันว่า "...ต้องการอพยพเข้ามาเพื่อจับจองที่ดินในการทำมาหากิน เพราะมีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น จึงต้องขยายที่ทำมาหากินออกไป..."⁵⁸ และมาตั้งบ้านเรือนในเขตบ้านหนองปากทอง ซึ่งในบริเวณนี้มีหนองน้ำใหญ่ มีปลาชนิดหนึ่งชุกชุมมาก ลักษณะของปลา คือ ตัวขาว ๆ เล็ก ๆ (ปลาดลาด) ภาษาพื้นบ้านเรียก ปลาดทอง ต่อมากำว่า ปลา ตัว "ล" หายไป คงเหลือคำว่า ปากทอง มาจนทุกวันนี้

อนึ่ง การที่ชาวลาวได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบ้านหนองปากทอง ได้นำเอาวิถีการดำรงชีวิตจากอดีตที่ตนเคยอยู่และเคยกระทำ รวมทั้งวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ภาษา ความเชื่อ ตลอดจนหัตถกรรมพื้นบ้าน ได้แก่ หัตถกรรมเครื่องจักสานไว้

จากหลักฐานต่าง ๆ ที่ปรากฏ สรุปได้ว่า ชาวบ้านหนองปากทอง เป็นชาวลาวที่อพยพมาจากนครเวียงจันทน์ ซึ่งสาเหตุของการอพยพ เนื่องจากกลัวภัยจากญวน ซึ่งมีสาเหตุจากเจ้าน้อย เจ้าเมืองพวน แจ้งข่าวการพบเจ้านางศรีให้กับไทย ซึ่งทำให้ญวนไม่พอใจ ส่งกองทัพมาตีไค้เมืองพวน ทางไทยก็ส่งกองทัพขึ้นไปปราบและขับไล่ญวนออกจากแคว้นพวน และได้กวาดต้อนครอบครัวลาวเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านหนองปากทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

⁵⁷ สัมภาษณ์. ถวิล ยะทัตตะ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 2 ตำบลหนองยาว อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา 18 พฤศจิกายน 2537.

⁵⁸ สัมภาษณ์. บุญมี เจียงไค้ อายุ 78 ปี บ้านเลขที่ 80 หมู่ 2 ตำบลหนองยาว อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา 19 พฤศจิกายน 2537.

สัมภาษณ์. แพง คันเฮง อายุ 63 ปี บ้านเลขที่ 118 หมู่ 2 ตำบลหนองยาว อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา 19 พฤศจิกายน 2537.

1.2.2 สภาพที่อยู่อาศัย

บ้านหนองปราคอง เป็นหมู่บ้านที่มีลักษณะการตั้งบ้านเรือน เป็นกลุ่ม โดยจะมีวัดหนองปราคองเป็นศูนย์กลาง สภาพบ้านเรือนมีทั้งเรือนไม้แบบเก่า ส่วนมากเป็นเรือนไม้ชั้นเดียว ใต้ถุนสูง บางบ้านเป็นเรือนครึ่งคอกครึ่งไม้ บ้านแต่ละหลังจะมียุ้งเก็บข้าวเปลือกอยู่ในบริเวณบ้าน ไม่ห่างจากตัวบ้านมากนัก ตัวบ้านจะสร้างค้ำยกไม้แต่แน่นหนาแข็งแรง สืบเนื่องจากการใช้เสาต้นใหญ่ ๆ หลายต้นในแต่ละบ้าน ชาวส่วนใหญ่จะมุ่งหลังคาค้ำยกกระเบื้อง สังกะสี แต่จะมีบางบ้านที่มุ่งค้ำยกจาก ทุกบ้านจะมีรั้ว บางบ้านจะล้อมค้ำยกไม้ไผ่ บ้านที่มีฐานะก็ก่อสร้างรั้วคอนกรีต เนื่องจากเป็นหมู่บ้านพัฒนา บ้านแต่ละหลังมักจะมีใต้ถุนสูง เพื่อจะใช้บริเวณดังกล่าวเก็บเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำนา ทำสวน ทำไร่ พื้นที่ข้าง ๆ บ้าน จะใช้เป็นที่พักสวน และเป็นยุ้งหรือเล้าสำหรับเก็บข้าวเปลือกหลังการเก็บเกี่ยว บางบ้านเก็บไว้เพื่อรอการขาย บางบ้านเก็บข้าวไว้รับประทานเฉพาะในครัวเรือนให้เพียงพอภายใน 1 ปี

1.2.3 การสาธารณสุขโลก

บ้านหนองปราคอง เป็นหมู่บ้านที่ยังไม่มีน้ำประปาใช้ ต้องอาศัยน้ำจากแหล่งธรรมชาติหรือที่สร้างขึ้นเองใช้ แทนทุกบ้านจะมีบ่อน้ำที่สร้างขึ้นหรือตุน้ำ สำหรับกักเก็บน้ำไว้ใช้ในยามขาดแคลน เมื่อบ่อน้ำหรือหนองน้ำสาธารณะแห้งขอด ส่วนน้ำดื่มส่วนมากคือน้ำฝน ซึ่งเก็บไว้ใช้ตลอดปี

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ในค่านการไฟฟ้า มีไฟฟ้าเข้าหมู่บ้านแล้ว แต่ทุกหลังคาเรือนจะมีไฟฟ้าใช้กันอย่างทั่วถึง มีเครื่องอำนวยความสะดวกที่ใช้ไฟฟ้าในบ้านหลายอย่าง เช่น วิทยุ โทรทัศน์ พัดลม เตาแก๊ส ตู้เย็น นับว่าเป็นหมู่บ้านที่มีความเจริญพอสมควร

1.2.4 การอนามัยและสุขภาพ

ตำบลหนองยาว มีสถานอนามัย 1 แห่ง ตั้งอยู่บนถนนสายหนองยาว - พนมสารคาม ให้บริการรักษาโรคต่าง ๆ ที่ไม่รุนแรงนัก เช่น ไข้หวัด ปวดศีรษะ ฯลฯ ตลอดจนการฉีดวัคซีนป้องกันโรคต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านหนองปากทองได้อาศัยการบริการจากสถานอนามัยแห่งนี้ ถ้ามีการเจ็บป่วยรุนแรงก็จะไปรักษาที่โรงพยาบาลอำเภอพนมสารคาม ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากสถานีตำรวจอำเภอพนมสารคามมากนัก

ภายในหมู่บ้านมีชาวบ้านที่ได้รับการอบรมจากหน่วยงานของกระทรวงสาธารณสุขคือ ผู้สื่อข่าวสาธารณสุข (ผสส) เพื่อเผยแพร่ข่าวสารต่าง ๆ ที่ทางสาธารณสุขต้องให้ชาวบ้านรับทราบ และมีอาสาสมัครสาธารณสุข (อ.ส.ม.) มีหน้าที่ช่วยเหลือในการรักษาพยาบาลเบื้องต้น และรับหน้าที่นำผู้ป่วยที่ประสบอุบัติเหตุไปสถานอนามัย

1.2.5 การปกครอง

บ้านหนองปากทอง มีผู้ใหญ่บ้านถวิล ยะทัตตะ เป็นผู้ดูแลรับผิดชอบทุกขุสของราษฎรในหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีกรรมการหมู่บ้าน 7 - 9 คน ซึ่งคนในหมู่บ้านจะเลือกกันเอง โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธานอยู่ในตำแหน่งคราวละ 5 ปี

นอกจากนี้ ยังมีการรวมกลุ่มต่าง ๆ จากการสัมภาษณ์ พบว่า มีกลุ่มต่าง ๆ ดังนี้

- กลุ่มออมทรัพย์ เป็นกลุ่มที่กึ่งขึ้นเพื่อช่วยเหลือเกษตรกร โดยการเก็บจากสมาชิกเป็นรายเดือน ซึ่งจะมีกรรมการเป็นผู้กำหนดว่า จำนวนเงินที่สมาชิกต้องจ่ายเป็นจำนวนเท่าไร เมื่อได้แล้วกรรมการกลุ่มจะรวบรวมไปฝากธนาคาร เมื่อมีจำนวนมากพอก็กู้เงินจากธนาคารไว้ โดยเสียดอกเบี้ยในอัตราร้อยละ 11 ต่อปี เพื่อนำเงินมาใช้ในการซื้อเมล็ดพันธุ์พืช ปุ๋ย หรือเช่าที่ทำนา ทำไร่ ฯลฯ

- กลุ่ม ชกส. เป็นกลุ่มที่จัดขึ้นเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรในการกู้ยืมเงิน เพื่อนำเงินมาใช้ในการซื้อเมล็ดพันธุ์พืช ปุ๋ย หรือสิ่งที่จำเป็นในการเพาะปลูก

- กลุ่มยุวเกษตรกร เป็นการรวมกลุ่มเยาวชนในหมู่บ้าน เพื่อร่วมมือกัน ในด้านการทำเกษตร

- กลุ่มสนใจ จัดตั้งขึ้นตามโครงการของกรมการศึกษานอกโรงเรียน โดยการรวมกลุ่มสมาชิกที่ต้องการมีความรู้เรื่องที่ตนสนใจเพื่อพัฒนาอาชีพ สำหรับกลุ่มสนใจที่จัดตั้งขึ้นคือ กลุ่มจักสาน สอนให้สมาชิกรู้จักวิธีจักสานเครื่องใช้ต่าง ๆ สมาชิกที่สนใจ ได้แก่ บุคคลในหมู่บ้านที่ว่างจากการทำนา ทำไร่

- กลุ่มจักสาน โดยกรมการศึกษานอกโรงเรียนมาตั้งกลุ่มนี้ให้ มีชาวบ้านสนใจกันมาก เพราะเมื่อเรียนแล้วสามารถนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ได้ เป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัว

1.2.6 ภาษา

ชาวบ้านหนองปลาทอง มีการพูดภาษาพวนในชีวิตประจำวัน เริ่มตั้งแต่บิดามารดาพูดกับบุตรหลาน เมื่อบุตรหลานได้ยินทุกวันจนเกิดความเคยชิน จะเลียนแบบการพูด เป็นการเรียนโดยวิธีธรรมชาติจนพูดได้ เมื่อเข้าโรงเรียน ได้ใช้ภาษาพูดดังกล่าวพูดกับนักเรียนด้วยกันนอกเวลาเรียน แต่ในขณะที่เรียนวิชาต่าง ๆ ในโรงเรียน จะใช้ภาษาไทยกลาง

1.2.7 ศาสนา

การนับถือศาสนา ชาวบ้านหนองปลาทองเป็นชาวไทยพวน ที่นับถือศาสนาพุทธเช่นเดียวกับชาวไทยพวนในแห่งอื่น ๆ เป็นคนรักสงบ มีความศรัทธาและยึดมั่นในพระพุทธศาสนา มีความกตัญญู และเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่

ประเพณีของชาวไทยพวน

เนื่องจากชาวไทยพวนเป็นคนรักสงบ มีความศรัทธายึดมั่นในพระพุทธศาสนา เคารพครัดในขนบธรรมเนียมประเพณี ทั้งที่เป็นประเพณีทางพุทธศาสนา และประเพณีที่เกิดจากการผสมผสานพุทธศาสนากับความเชื่อ ประเพณีพื้นบ้านของชาวไทยพวน ได้แก่ ประเพณีสงกรานต์ บุญข้าวหอม บุญพระเวส และบุญข้าวหลาม

ประเพณีสงกรานต์

ชาวไทยพวนมีประเพณีสงกรานต์คล้ายสงกรานต์ไทย กล่าวคือ มีการทำบุญในระหว่างวันที่ 13 - 15 เมษายนของทุกปี และมีการก่อพระเจดีย์ทราย เช่นเดียวกับวัดไทย ตอนบ่ายจะแต่งกายด้วยเสื้อผ้าใหม่ ๆ ถูขน้ำที่รอยก้นน้ำอบน้ำหอม ไปสรงน้ำที่วัด แล้วจึงสาธนาการกันเป็นที่สนุกสนาน แต่พิธีกรรมที่แตกต่างไปจากสงกรานต์ของชาวไทยภาคกลางคือ พิธีสูกเสื่อสูกผ้าในวันใดวันหนึ่งระหว่างสงกรานต์

พิธีสูกเสื่อสูกผ้า เป็นพิธีที่ทำความเป็นสวัสดิมงคลของคนในครอบครัว ชาวไทยพวนจะนำเสื่อผ้าของทุกคนในครอบครัว ภายในกระบุงมีข้าวสารและหญ้าคา ปักปากกระบุงด้วยดากที่มกล้วยหั้นเป็นแวน ข้าวปั้นเป็นก้อน และจุกเทียนปักบนก้อนข้าวหรือผลไม้ พระสงฆ์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมโดยเจริญพระพุทธมนต์บทที่เรียกว่า "สวดไช" (สวดชัย) หน้าพระพุทธรูปมีโองน้ามนต์ เทียนที่ไขทำน้ามนต์เป็นเทียนที่เรียกว่า "เทียนเวียนหัวและเทียนศอกก้อย" รวม 3 เล่ม เทียนเวียนหัวมีความยาวรอบศีรษะ เทียนศอกก้อยมีความยาวจากศอกถึงปลายนิ้วก้อย ส่วนเล่มที่ 3 ยาวจากคอดึงหน้าอก เทียน 3 เล่มนี้คองนำรวมกันเป็นเกลียวอีกทีหนึ่ง เจ้าของเทียนจะหยิกเล็บบนเทียนเท่าอายุซึ่งถือว่าเป็นการก่ออายุข้ามปีใหม่ เมื่อเสร็จพิธีจะนำน้ามนต์ไปประพรมที่บ้านเพื่อสวัสดิมงคล ข้าวสารโปรยรอบบ้านเพื่อป้องกันผี ภูเขาคานำไปเสียบหลังคาบ้านเพื่อป้องกันผีเช่นกัน เช้าวันรุ่งขึ้นฉลองพระทรายและเลี้ยงพระเข้าถือเป็นเสร็จพิธี

ประเพณีสารทพวน

ประเพณีสารทพวน ถือเอาวันสิ้นเดือน 9 เป็นวันสารท ก่อนจะถึงวันสารท ชาวบ้านจะเตรียมกว่นข้าวกระยาสารท ซึ่งมีส่วนผสมของข้าวเม่าคั่ว ข้าวตอก ถั่วลิสง น้ำตาลปิบ แะแซ แล้วใส่กระบุงไว้ ในตอนเย็น หมุ่มสาวจะชวนกันทำข้าวปั้น (ขนมจีน) รุ่งเช้าวันสารทจะนำอาหารคาวหวาน ข้าวปั้น ข้าวกระยาสารทไปถวายที่วัด แล้วนำข้าวกระยาสารทออกมาแจกจ่ายตามบ้านญาติพี่น้องและผู้เฒ่าผู้แก่ที่เคารพนับถือ ภาชนะที่นำไปใส่ได้แก่ ตะกร้า ซึ่งเป็นหัตถกรรมเครื่องจักสานชนิดหนึ่ง

ประเพณีทำบุญข้าวห่อ

การทำบุญข้าวห่อ เป็นประเพณีการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว และผีที่ไม่มีญาติในกลางเดือนเก้า ตอนเช้าวันพระกลางเดือนเก้า ชาวบ้านจะนำข้าวปลาอาหารมาถวายพระ โดยนำไปใส่กระบอกหอบมาถวายพระตอนเช้า ถวายอาหารเสร็จแล้วกลับไปบ้าน นำข้าวห่อซึ่งประกอบด้วยห่อข้าว และห่อหมากพลุ ในห่อข้าวมีกล้วยหั่นเป็นแว่น กล้วยสารทและขนม ส่วนอีกห่อเป็นหมากพลุ ในแต่ละห่อมีรายชื่อผู้ตายที่กองการจะอุทิศส่วนกุศลไปให้ ซึ่งวันพระนี้ผีจะได้รับอนุญาตให้มารับส่วนกุศลจากญาติพี่น้องของตน ผีที่มีญาติอุทิศส่วนกุศลให้ก็มีความสุข ส่วนผีที่ไม่ได้รับส่วนกุศลก็จะเศร้าโศก ห่อข้าวและห่อหมากพลุนั้นจะนำไปวางไว้ตามโคนไม้ใหญ่ตามบริเวณวัดหรือกระถางนา ส่วนรายชื่อผู้ตาย นิมนต์พระให้บังสุกุลก่อนแล้วจึงนำไปเผาไฟ เสร็จแล้วกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ตาย

บุญพระเวส

บุญพระเวสตรงกับประเพณีการเทศน์มหาชาติของชาวไทยภาคกลาง ชาวไทยพวนทำบุญพระเวสในกลางเดือน 11 บุญพระเวสจะเริ่มกันตั้งแต่วันที่ 14 ค่ำ บุญพระเวสจะก่อสร้างบรรยากาศในวัดให้เป็นป่าตามเนื้อความในมหาเวสสันดรชาดก กล่าวคือ จะนำต้นกล้วยมาตกแต่งศาลาให้เป็นป่าสำหรับธรรมาสน์จะตั้งอยู่ระหว่างเสา 4 ต้น ซึ่งตกแต่งและประดับด้วยหน่อกล้วย หน่ออ้อย (ต้นกล้วย ต้นอ้อย) และมีทุ่งไซ (ซึ่งศักดิ์เป็นรูปคน) ปักแต่ละเสา ส่วนเครื่องไหว้ครูนำมาวางทรงหน้าธรรมาสน์ในตอนเช้าของวันขึ้น 15 ค่ำ โดยนำสิ่งของเหล่านี้ใส่ตะกร้ามาที่วัด

เรื่องราวที่มาเทศน์ในงานบุญพระเวส แบ่งเป็น 2 ตอนคือ กลางคืน 14 ค่ำ มีเทศน์มาลัยหมื่นและมาลัยแสน ส่วนการเทศน์ประวัติพระเวสสันดรหรือมหาชาติตลอดทั้งวันในวันขึ้น 15 ค่ำ

ชาวไทยพวนเชื่อว่า ผู้ฟังพระธรรมเทศนา "มาลัยหมื่น" ใค้อานิสงส์แรง กล่าวคือ ตายไปแล้วจะเกิดบนสวรรค์ ส่วนผู้ฟัง "มาลัยแสน" ตายแล้วจะเกิดในตระกูลอันประเสริฐ ได้แก่ กษัตริย์และพราหมณ์ ส่วนผู้ฟังเทศน์มหาเวสสันดรชาดก จะใค้อานิสงส์แรงกว่ามาลัยหมื่นและมาลัยแสน

เหตุที่เชื่อกันว่า ญพระเวสได้บุญแรง ชาวไทยพวนจึงมีการเทศน์มหาชาติทุกวัด สืบกันมาจนถึงทุกวันนี้ คนหนุ่มสาวที่แยกย้ายไปทำมาหากินนอกหมู่บ้าน จะกลับมาทำบุญพระเวสที่วัดประจำหมู่บ้านของตน

บุญข้าวหลาม

บุญข้าวหลามเป็นประเพณีการทำบุญถวายข้าวหลาม ข้าวปุ้น (ขนมจีน) และน้ำยาป่า (น้ำยาที่ไม่ใส่กะทิ แต่ใส่ปลาร้า) แด่พระภิกษุสงฆ์ในกลางเดือน 3

การทำบุญข้าวหลามเริ่มตั้งแต่วันขึ้น 14 ค่ำ โดยชาวบ้านทำขนมจีนและน้ำยาป่าให้เสร็จทันเวลาเพล เพื่อจะนำมาถวายพระในวันขึ้น 14 ค่ำ การทำขนมจีนจะมีเศษแป้ง เป็นก้อนกลม ๆ ขนาดเท่าหัวแม่มืออยู่เป็นจำนวนมาก เศษแป้งนี้เรียกว่า ลูกกุ่ม นำมารับประทานกับน้ำกะทิเป็นขนมพื้นบ้านอย่างหนึ่ง ส่วนเศษแป้งก้อนโตกว่านั้น มักกคให้ เป็นแผ่นแบน เพื่อนำมาปิ้งไฟรับประทานเล่น

เข้าวันขึ้น 15 ค่ำ ชาวบ้านจะนำข้าวหลามไปทำบุญที่วัด ชาวไทยพวนรับประทานไทยคือ การปิกทองรอยพระพุทธรบาท เข้าผสมผสานเป็นส่วนหนึ่งของบุญข้าวหลาม นั่นคือ ทำบุญข้าวหลามแด่พระภิกษุสงฆ์ในตอนเช้าแล้ว ชาวบ้านจะพากันไปปิกทองพระพุทธรบาทจำลองที่วัดเขาคงยาง ซึ่งอยู่ไม่ห่างไกลนัก และมักจะนำข้าวหลามไปรับประทานระหว่างทาง

จากการสังเกตและสัมภาษณ์ผู้⁵⁹ พบว่า ทัศนคติเรื่องจักษุเข้ามา มีบทบาทในประเพณีของชาวไทยพวนเป็นอย่างมาก ซึ่งทุกประเพณีของชาวไทยพวน จะพบว่า ใช้เครื่องจักษุ ได้แก่ กระจุง มากที่สุด ซึ่งในสมัยก่อนเมื่อไปวัดจะมีการนำสิ่งของต่าง ๆ ที่ใช้ในการทำบุญใส่ในกระจุงและใช้คานหาบไปหรือจะใช้แบกก็ได้ ในกรณีที่ใส่กระจุงเพียงใบเดียว จะปิกปากกระจุงด้วยดาก แต่ในปัจจุบันนี้ ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของสังคม และเห็นว่า การนำกระจุงใส่ของไปไม่สวยงาม ไม่กะทัดรัด จึงหันมาใช้ตะกร้าแทน โดยตะกร้าที่นำมาใส่จะมีความงดงามมากกว่า ตะกร้าที่ใช้อยู่ในชีวิตประจำวัน และยังคงนำมาใส่อยู่มาจนทุกวันนี้

⁵⁹ สัมภาษณ์ พู ทันเฮง, อายุ 61 ปี บ้านเลขที่ 118 หมู่ 2
ท.หนองยาว อ.พนมสารคาม จ.ฉะเชิงเทรา, 7 มกราคม 2538.

1.3 สภาพเศรษฐกิจ

เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ของบ้านหนองปลาทอง เป็นที่ราบลุ่ม เหมาะแก่การเพาะปลูก การประกอบอาชีพของคนในหมู่บ้านส่วนใหญ่จึงเป็นการทำนา ทำไร่ ทำสวน เลี้ยงสัตว์ และรับจ้าง การทำนาส่วนใหญ่เป็นการทำนาปี เพราะต้องอาศัยน้ำจากธรรมชาติคือ น้ำฝน และน้ำจากแม่น้ำลำคลอง นอกจากนี้ ในฤดูน้ำหลาก จะมีน้ำป่าไหลมาจากจังหวัดปราจีนบุรี น้ำป่าเหล่านี้จะไหลท่วมไร่นา ถ้าปีไหนน้ำป่ามาเร็ว เกือบเกี่ยวผลผลิตไม่ทัน ปีนั้นก็ประสบภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ถ้าปีไหนผลผลิตข้าวได้ดี ราคาดี ทุกบ้านจะมีเงินพอใช้จ่าย นอกจากการทำนาแล้ว ยังมีการทำสวน เลี้ยงสัตว์ ทำไร่ และรับจ้างบ้างเพียงเล็กน้อย ซึ่งพอจะจำแนกได้ดังนี้

ทำนา	141	ครอบครัว
ทำไร่ ทำสวน	15	ครอบครัว
เลี้ยงสัตว์และทำไร่	19	ครอบครัว
รับจ้างและอื่น ๆ	10	ครอบครัว

จะเห็นว่าอาชีพของประชากรส่วนใหญ่ทำนา และเป็นการทำนาเพียงปีละครั้ง ประชากรในหมู่บ้านจึงมีเวลาว่างมาก เกือบทุกบ้านจะมีการทำของใช้ที่ทำจากไม้ไผ่ มาใช้ในครัวเรือน ถ้ามีเหลือมากก็จะนำไปส่งขายที่ตลาด ผลิตภัณฑ์ที่ทำขึ้นพอจะจำแนกได้ดังนี้

1. สานเป็นส่วนประกอบของบ้านเรือน เช่น ฝาบ้าน
2. ใช้สานเป็นภาชนะ เช่น กระจาด กระจัง ตะแกรง
3. สานเป็นเครื่องมือจับสัตว์น้ำ เช่น สุ่ม ไซ ลอบ คันสวิง คันเบ็ด
4. สานเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ เช่น มุ้งกี ตะกร้อสอยผลไม้
5. สานเป็นเครื่องใช้เบ็ดเตล็ดทั่วไป เช่น ฝาชี หมวก พัด ตะกร้า

ตะเกียง

กล่าวได้ว่า ประชากรในบ้านหนองปลาทองประกอบอาชีพค้ำจุนจักสานเป็นอาชีพรองจากการทำอาชีพหลัก มีจำนวนถึง 100 ครอบครัว ในจำนวนประชากรทั้งหมด 185 ครอบครัว นอกจากนั้นยังมีการทำไร่ ทำสวน ค้าขาย และรับจ้างอีกเล็กน้อย

1.4 สภาพการศึกษา

บ้านหนองปลาตอง มีโรงเรียนประถมศึกษาเพียงแห่งเดียวคือ โรงเรียนบ้านหนองปลาตอง สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ เปิดสอนนักเรียนตั้งแต่ชั้นอนุบาลปีที่ 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

นอกจากนี้ ยังมีหน่วยราชการอื่น ๆ มาให้ความรู้แก่ประชาชนในหมู่บ้าน ตามแต่โอกาสและความต้องการของชาวบ้านในหมู่บ้านนี้ เช่น กรมการพัฒนาชุมชน กรมอนามัย กรมการศึกษานอกโรงเรียน ฯลฯ แต่ละหน่วยงานจะให้ความรู้แก่ประชาชนโดยการฝึกอบรมด้านอาชีพ ฝึกอบรมด้านอนามัย ฝึกอบรมด้านการศึกษา นอกจากนี้ยังมีโครงการรณรงค์ผู้ไม่รู้หนังสือ ทำให้ชาวบ้านหนองปลาตองทุกคนอ่านออกเขียนได้

อย่างไรก็ตามยังมีสถาบันสื่อมวลชนที่มีส่วนให้การศึกษา โดยได้รับความรู้จากการฟังวิทยุ ดูโทรทัศน์ และยังมีที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน ให้ความรู้แก่คนในหมู่บ้านอีกด้วย

สรุปสภาพแวดล้อมชุมชน

จากการสำรวจหมู่บ้านหนองปลาตองพบว่า ประชาชนในหมู่บ้านเป็นชาวไทยพวน และยังคงอนุรักษ์เอกลักษณ์ของชาวไทยพวนในค่านิยมขนบธรรมเนียม ประเพณี โดยเฉพาะภาษาพูดของชาวไทยพวน ที่เป็นเอกลักษณ์ที่ชาวไทยพวนภูมิใจในสายเลือดของตน ส่วนสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ และการศึกษา ก็มีสภาพความเป็นอยู่เช่นเดียวกับชุมชนในชนบทไทยทั่วไป คือ มีสิ่งสาธารณูปโภคตามสมควร ประชาชนในหมู่บ้านมีการประกอบอาชีพโดยสุจริต ในด้านการศึกษา บุตรหลานของชาวไทยพวนได้รับการศึกษาอย่างเป็นทางการจากโรงเรียนประถมศึกษา และจากศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน แบบไม่เป็นทางการ ทำให้หมู่บ้านนี้เป็นหมู่บ้านที่ปลอดจากผู้ไม่รู้หนังสือ

จะเห็นได้ว่า หัตถกรรมเครื่องจักสานเป็นหัตถกรรมพื้นบ้านของบ้านหนองปลาตอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ประชาชนในหมู่บ้านเกือบทั้งหมดประกอบ

อาชีพหลักคือ การทำนา ส่วนหนึ่งของอาหารในชีวิตประจำวันก็ได้จากที่นา ล่าคลอง
หนอง บึง ที่อยู่ใกล้เคียง กันนั้น จึงต้องหาวัสดุที่อยู่ใกล้ตัวมาสร้างสรรค์ให้เกิด
ประโยชน์แก่ตนเอง โดยอาศัยประสบการณ์จากการเรียนรู้ด้วยตนเองหรือเรียนรู้
จากผู้ใหญ่

บ้านหนองปากทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นหมู่บ้าน
ที่มีไร่เป็นทรัพยากรธรรมชาติจำนวนมาก ชาวบ้านที่มีอาชีพทำนา จะใช้เวลาว่าง
นำไม้ไผ่มาจักสานเป็นของใช้ เช่น สานกระป๋อม กระบุงใส่ข้าว ชาวบ้านที่มีอาชีพ
ทำไร่ ทำสวน ก็จะทำไม้ไผ่มาสานเป็นเข่ง ตะลอม เพื่อบรรจุสิ่งของ และยังมี
การสานเครื่องมือจับสัตว์น้ำ เช่น ลอบ ไซ สุ่ม เพื่อจับปลาตามลำคลอง หนอง
บึง ซึ่งถือว่าเป็นความฉลาดของคนที่อยู่ในท้องถิ่นในการเลือกใช้วัสดุให้ตรงกับ
การใช้สอย ความแยบยลในการออกแบบที่เหมาะสม ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึง
ภูมิปัญญา และมีการถ่ายทอดภูมิปัญญามาจนทุกวันนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หัตถกรรมพื้นบ้านหนองปลาทอง อำเภอนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

ในบรรดาหัตถกรรมพื้นบ้านแขนงต่าง ๆ การจักสานนับว่าเป็นหัตถกรรมที่เก่าแก่ที่สุด เครื่องจักสานเป็นหัตถกรรมที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อสนองประโยชน์ต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิต และได้ใช้สืบทอดกันมาเป็นเวลานานนับพัน ๆ ปี เครื่องจักสานในระยะแรกเกิดขึ้นจากการที่มนุษย์รู้จักนำกิ่งไม้มาค้ำหรือสอดกันให้เป็นเครื่องหาบหาม และทำกระโจมที่อยู่อาศัย อาจเป็นได้ว่ามนุษย์ได้สังเกตเห็นนกสร้างรัง โดยคาบใบหญ้ามาสานกันเข้าเป็นรัง มนุษย์ก็เลียนวิธีการดังกล่าวมาทำภาชนะต่าง ๆ ตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ

เครื่องจักสานเป็นหัตถกรรมพื้นบ้านที่สำคัญของบ้านหนองปลาทอง อำเภอนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา การเกิดหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานนั้นเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการ และแก้ไขปัญหาด้านการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของท้องถิ่น โดยอาศัยวัสดุหรือวัตถุดิบที่อยู่ใกล้ตัวมาสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง อาศัยความรู้และประสบการณ์จากการเรียนรู้จากประสบการณ์ของตนเอง หรือเรียนรู้จากผู้ใหญ่มาสร้างสรรค์สิ่งที่ต้องการ

ราษฎรในหมู่บ้านหนองปลาทองเกือบทุกหลังคาเรือน จะมีอาชีพทำนา ทำสวนทำไร่ เลี้ยงสัตว์และรับจ้างเพียงเล็กน้อย ในเวลาว่างหลังจากการทำนา เกือบทุกหลังคาเรือน จะใช้ไม้ไผ่ซึ่งมีอยู่ตามธรรมชาติมาทำของใช้ในครอบครัว นับตั้งแต่สร้างไถ คราด แอก กระพ้อม กระบุงใส่ข้าว ตลอดจนเครื่องมือจับสัตว์น้ำ เช่น ลอบ ไซ กระชัง ชาวสวนจะต้องสร้างบั้งก็ ตะกร้า เข่ง ชะลอม เพื่อใช้ใส่ผักและผลไม้ นอกจากนี้ยังมีการสานเครื่องจักสานที่ใช้ในการทำนุญทักบาตร หรือไปวัด ไถ่แก่ เครื่องหาบคอน ตะกร้า สิ่งเหล่านี้จะมีความประณีตงดงามกว่าของที่ซื้อตามปกติในชีวิตประจำวัน

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า หัตถกรรมเครื่องจักสานเป็นหัตถกรรมพื้นบ้านของหนองปลาทอง อำเภอนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

ภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านหนองปากทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

บ้านหนองปากทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นหมู่บ้านหนึ่งที่มีไม้ไผ่เป็นทรัพยากรจำนวนมาก ชาวบ้านหนองปากทองได้นำเอาสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต โดยใช้ความรู้ที่ได้จากการสังเกต การศึกษาธรรมชาติอย่างค่อยเป็นค่อยไป เมื่อรู้ถึงคุณสมบัติและลักษณะพิเศษของวัตถุดิบซึ่งได้แก่ไผ่แล้ว ก็นำมาคิดแปลงใช้ประโยชน์ด้วยการจักหรือแยกไม้ไผ่นั้นเป็นแฉกหรือริ้วย่อย ๆ แล้วนำมาสานหรือใช้ร่วมกันเป็นลวดลาย ซึ่งกรรมวิธีเหล่านี้ เมื่อเสร็จสิ้นกระบวนการทั้งหมดแล้ว ไผ่จะกลายเป็นภาชนะจักสานมีรูปลักษณะต่าง ๆ และมีคุณสมบัติในการใช้งานด้านต่าง ๆ มีความสวยงามเฉพาะตัว ผสมผสานกับความงามที่คงตามค่านิยมขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และสภาพภูมิศาสตร์ของท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้ถือเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้านหนองปากทอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ในการสร้างสรรค์งานหัตถกรรมจากไม้ไผ่ ทั้งความชาญฉลาดของคนในท้องถิ่น ในการเลือกใช้วัสดุให้ตรงกับการใช้สอย ความแยบยลในการออกแบบที่เหมาะสมกับการใช้สอย ผสมผสานกับความงามที่คงตามค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อในท้องถิ่น

ไผ่เป็นวัตถุดิบจากธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านหนองปากทอง เป็นวัตถุดิบธรรมชาติที่ใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง และได้นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์โดยตรง หรือแปรรูปเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีวิตตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน

บ้านหนองปากทอง เป็นหมู่บ้านหนึ่งที่มีงานหัตถกรรมไม้ไผ่ เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งสะสมกันมาเป็นเวลาช้านานนับร้อยปี ภูมิปัญญานี้ได้ผ่านการกลั่นกรองและสะสมมาแต่อดีต จนได้ผลลัพธ์ที่สมบูรณ์กับการใช้สอย โดยนำเอาวัสดุพื้นบ้าน ได้แก่ ไผ่ มาทำเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในการชีวิตประจำวัน และได้ถ่ายทอดวิธีการทำมาจนทุกวันนี้ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นนั่นเอง

การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของบ้านหนองปากทอง เป็นการถ่ายทอดอย่างไม่เป็นทางการ เป็นการนำความรู้ที่มีอยู่มาใช้ประโยชน์ในการแก้ปัญหาในการดำรงชีวิต เพื่อประโยชน์ในการใช้สอยในชีวิตประจำวัน เป็นการพึ่งตนเองมากกว่า

ที่จะไปขอความช่วยเหลือจากภายนอก และผู้รับการถ่ายทอดจะได้รับการถ่ายทอด สืบต่อกันมาภายในครอบครัว ดังเช่นหมู่บ้านหนองปรือทอง มีการทำหัตถกรรมพื้นบ้าน เครื่องจักสานมานานแล้ว เด็ก ๆ เมื่อเกิดมาก็เห็นพ่อแม่ดำเนินการจักสาน ก็จะเคยชินกับวิถีการผลิตเช่นนั้น จะฝึกหัดทำเรื่อย ๆ จนเกิดความชำนาญ และทำได้ ในที่สุด

นอกจากการศึกษาและการเรียนรู้จะได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษแล้ว บางครั้งยังได้รับการเรียนรู้จากเพื่อนบ้าน โดยการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน หรือ บางครั้งอาจฝึกหัดโดยการเลียนแบบเครื่องจักสานที่อยู่ใกล้เคียง

อย่างไรก็ตาม ลักษณะการถ่ายทอดการนำหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสาน ในอดีต เป็นการเรียนรู้ที่จำกัดในวงของท้องถิ่น เป็นการเรียนรู้อย่างค่อยเป็น ค่อยไป โดยอาศัยการฝึกฝนเป็นหลัก เป็นการสืบทอดต่อ ๆ กันมาจากบรรพบุรุษ จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นหนึ่ง ซึ่งกล่าวได้ว่า เป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญา ซึ่งบรรพบุรุษ ได้สั่งสมมาต่อกัน เป็นการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม ปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติ โดยนำสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ สิ่งเหล่านี้เป็นการบ่งชี้ความฉลาดของคน ในอดีต ซึ่งคนในสมัยปัจจุบันยอมรับ และนำไปใช้กันอย่างเหมาะสมและแพร่หลาย ชีวิตคนไทยในชนบทจะผูกพันแน่นแฟ้นกับธรรมชาติ และส่งผลให้บรรพบุรุษไทยสามารถ ศึกษาเรียนรู้ เข้าใจในความเป็นไปของธรรมชาติได้อย่างลึกซึ้ง สามารถทำ ความเข้าใจและเลือกสรรคุณสมบัติอันดีเด่นของพันธุ์ไม้บางชนิด นำมากัดแปลงใช้ ประโยชน์ช่วยการจักหรือการแยกพันธุ์ไม้นั้น ๆ เป็นแฉกหรือริ้วย่อย ๆ การสานหรือ การใช้ไม้กันเป็นลวดลาย ซึ่งกรรมวิธีเหล่านี้ เมื่อเสร็จสิ้นกระบวนการทั้งหมดแล้ว พืชพรรณไม้เหล่านี้จะแปลงสภาพเป็นภาชนะจักสาน มีรูปลักษณะต่าง ๆ และมีคุณสมบัติ ในการใช้งานต่างกันต่าง ๆ มีความสวยงามเฉพาะตัว และเป็นเครื่องใช้ขั้นพื้นฐาน ในการดำเนินชีวิตของคนในชนบท ที่มีความเป็นอยู่เรียบง่าย เครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ ที่ใช้กันก็ยังยึดเอาความสะดวกในการหาง่ายและราคาถูก เป็นสำคัญมากกว่าที่จะคำนึง ถึงความงดงาม ความมีราคา ภาชนะเครื่องใช้เหล่านี้ส่วนใหญ่ จะทำมาจากพืช ชนิดหนึ่งที่เราจักกันก็คือ ไม้ เนื่องจากไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ มีชั้นอยู่

ทั่วทุกภาคของประเทศ มีปะปนอยู่ในป่าไม้ทั่วไป⁶⁰ ชาวบ้านหนองปลาทองจึงมีความคุ้นเคยและรู้จักการใช้ประโยชน์จากไผ่มากมาย เช่น

- หน่อไม้ ใช้ประกอบเป็นอาหารรับประทาน
- ใบไผ่ ใช้ห่อขนม และใช้เป็นส่วนประกอบในการจักสาน เช่น

ไม้ทำหมวก

- แขนงปลายใบ ไม้ทำไม้กวาด กวาดลานบ้าน
- ลำต้นไผ่ ใช้ในการปลูกสร้างที่พักอาศัย เช่น ทำเสาบ้าน ฝาบ้าน

รางน้ำ ทำเครื่องใช้สอย เช่น โต๊ะ เกียงนอน นอกจากนี้ ยังใช้ในการทำเยื่อกระดาษ ทำเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ เช่น กระบุง ตะกร้า ชะลอม กระจาด กระด้ง หรือทำเป็นเชิงใส่พืชผลต่าง ๆ ในการขนส่งไกล ๆ ทำเครื่องดนตรี เช่น ซอ ลูขลุ่ย แคน อังกะลุง

- ต้นไม้ที่เป็นกอใหญ่ ใช้เป็นแนวบังลมให้แก่สวนผลไม้ หรือปลูกเป็นรั้ว
- ใบ กอก และเมล็ดที่ร่วงหล่นบนดิน นาน ๆ เข้าจะกลายเป็นดินขุยไผ่

มีคุณสมบัติร่วนโปร่ง ใช้ในการเพาะปลูกพืชได้ดี

จะเห็นได้ว่า ไผ่มีประโยชน์มากมาย การรู้จักนำเอาไผ่มาใช้ประโยชน์ของชาวบ้านหนองปลาทอง ถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่แสดงภูมิปัญญาออกมาให้หลายแง่หลายอย่าง กล่าวโดยสังเขปดังนี้

ประการที่ 1 ความรู้เกี่ยวกับต้นไผ่ หมายความว่า ชาวบ้านมีความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับไผ่ว่า มีลักษณะอย่างไร และมีคุณสมบัติเฉพาะอย่างไร ชาวบ้านจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับไผ่เป็นอย่างดี จึงกล้าหาประโยชน์จากไผ่ทุกส่วน

ประการที่ 2 การรู้จักใช้ประโยชน์ นับเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านที่สำคัญ โดยใช้ทุกส่วนของไผ่ให้เป็นประโยชน์ และแต่ละส่วนใช้ประโยชน์ให้หลายอย่าง เช่น ประโยชน์จากลำต้น ใบ กอก และเมล็ด

⁶⁰อุทุมพร หมั่นทำการ, "สารพัดประโยชน์จากไผ่" อุทิศสหกรรมสาร 3, 6 (มิถุนายน 2533): 3.

ประการที่ 3 การรู้จักลักษณะและคุณสมบัติพิเศษของไม้ไผ่ ไผ่ที่เป็นไม้พื้นเมืองของไทยมี 12 สกุล ประมาณ 50 ชนิด⁶¹ แต่ที่นำมาใช้ประโยชน์มีอยู่ประมาณ 32 ชนิด⁶² จึงต้องมีความรู้ถึงคุณสมบัติของไผ่แต่ละชนิด เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ได้ตรงตามเป้าหมาย เช่น ไผ่หก มีลำต้นโตมาก ใช้ทำกระบอกลำรายน้ำ ใช้ทำฟากกันผาผนังห้อง ไผ่หวด ไผ่สีสุก ไผ่ล้ามะลอก ไม้ไผ่ ใช้ในการจักสาน จากตัวอย่างที่ยกมานี้ แสดงให้เห็นว่า เป็นภูมิปัญญาทั้งสิ้นในการเลือกสรรและนำเอาวัสดุที่อยู่ใกล้ตัวมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตของมนุษย์ โดยใช้ความรู้ที่ได้จากการสังเกต การศึกษาธรรมชาติอย่างค่อยเป็นค่อยไป เมื่อรู้ถึงคุณสมบัติและลักษณะพิเศษของวัตถุดิบ และนำวัตถุดิบนั้นมาเตรียมตามขั้นตอนที่ได้ศึกษามาสร้างเป็นงานหัตถกรรมให้สอดคล้องกับขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และสภาพภูมิศาสตร์ของท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้ถือเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านที่แฝงอยู่ในงานหัตถกรรมผลิตภัณฑ์จักสานไผ่ เป็นผลงานที่มีคุณค่าทางศิลปะและสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่น ทั้งต่อก็คจนถึงปัจจุบัน และเป็นผลิตภัณฑ์ที่เป็นการถ่ายทอดความรู้ไปอย่างต่อเนื่องทั้งต่อก็คจนถึงปัจจุบัน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁶¹ ชاکริค จุลกะเสวี, "ไม้ไผ่เอนกประสงค์" วารสารไทย ฉบับปฐมฤกษ์ (มกราคม 2524): 54.

⁶² ปรีชา ชูรัตน์, วนวัฒนวิทยาของไม้ไผ่ (รายงานประจำเทอมภาควิชาวนวิทยา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2517), หน้า 22.